ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1935

Ч. 5. ТРАВЕНЬ

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 5 ТРАВЕНЬ 1934

В ЗАПІЛЛІ НА ПОСТОЮ

Ф. НЕВЕСТЮК

ПОСТІЇ

Село... обшарпане, розбите
І поруйноване війною...
В хатах соломою пошитих
Військо вітає на постою...

Там з поля десь прибігли дроти
І зачепилися під стріху...
Лишила іграшки дрібнота...
В очах і подив і утіха...

Веселий сміх діточий никне
І слухає дрібна громада,
Як задзизчить і голос кликне:
»Гальо!... Тут сотник!... Там бриґада?...«

У добродушнім недовірю
Виходить сивий дядько з хати...
Проходжується по подвірю
І доглядає свій достаток...

Десь у повітці кінь військовий
Об землю копитом стукоче...
В садку притишені розмови
І срібні розсміхи дівочі...

І слухає вечірній сумерк
Ніжного брязкоту ґітари
І жде, коли об небо вдарить,
Грімке, бадьоре: »Хлопці, алярм«!...

І ранку жде... А ранком збірка...
Уставиться за чвірку чвірка
І знову шлях... Рови... Вибої...
— — — — — — — —
Чи памятаєте постої?

Одна картина

(Уривок із праці „Визвольні рухи на Лемківщині")

Написав: *Ф. Коковський*

I.

Височани враз із присілком Кожушне — це невелике село сяніцького повіту. Числять вони разом понад 600 душ, а належать до парохії в Полонній. Ці села лежать майже при самому залізничому шляху Загіря—Лупків, до залізничої стації Щавне—Куляшне з Височан усього 4 км., а до стації Мокре 3 км.

Тепер село враз із присілком занедбане та опущене, нема там людини, що вміла би селян освідомити та повести.

А давніше, хоч і не так давно, інакше бувало. І Височани й Кожушне дали себе пізнати в часі визвольних змагань 1918—1919 р. як дійсні українські громадяни, підпомагали по змозі т. зв. „Команчанську републику", обстоювали своє.

Про ці події від листопада 1918 до кінця січня 1919 р. хочу якраз розповісти, а опираюся на тому, що мені росказували учасники цих подій, Іван Сухин та Павло Качала.

II.

З початком листопада 1918 р. командант станиці української жандармерії в Щавнім, колишній австрійський „штабсфельдфебель" Володимир Курка та капраль Василь Свистун, що їх прислало з Будапешту до краю враз із іншими підстаршинами наше посольство на прохання о. Пантелеймона Шпильки, творця та орґанізатора „Команчанської републики", скликали для Височан та Кожушного збори, щоби пояснити людям ситуацію.

Треба було конче зорґанізувати ці села, щоби вони враз з іншими боронили залізничий шлях Загіря—Лупків, а саме на відтинку Мокре—Щавне та не допустили противника до стації Команча, де був військовий осередок акції „Команчанської републики", бо як що війська противника заволоділиби цею лінією та стацією Команча, ціла полоса на захід від Команчі, отже ціла майже Лемківщина тратилаб звязки зі сходом. Томуто часті були наскоки противника на Команчу.

На скликані Куркою та Свистуном збори, зійшлися майже всі мужчини з Височан та Кожушного з війтом Миколою Очищом. Зібраним пояснив Курка, що Австрія вже розпалася, що тепер народ має сам право становити про свою державну приналежність та зясував дотеперішнє положення. Всі зібрані заявилися за приналежністю до української держави.

Для оборони та вдержання ладу рішили зібрані створити міліцію. До міліції мав належати кожний, хто здібний носити зброю. Командантом міліції настановлено Івана Ґайдоша, на становищі війта залишено Миколу Очища. Міліцію узброїли в австрійські та російські кріси, а було їх чимало в селі. Також і муніції призбиралося троха.

На зборах рішено також порозумітися із сусі-

німи селами, щоби, як прийде небезпека, взаїмно собі помагати.

III.

Як сказано, Височани лежать у віддалі від стації Мокре 3 км. а від стації Щавне 4 км. — Через ці стації мусіли переїзджати польські добровольці та військові відділи, якщо хотіли дістатися залізницею до Команчі. Селяни з Височан та Щавного мали поручене не пускати поїздів, що й робили, або обстрілювати поїзди, або при помочі нищення залізної дороги. Особливо у Щавному приходило часто-густо до перестрілок, бо там була станиця української жандармерії. Нападаючі відділи, відбиті зпід Щавного вертали до Загіря, а по дорозі старалися переводити по селах, отже й у Височанах реквізиції, особливо тоді, як впали до села нечайно.

Дня 19 грудня 1918 року відбулася атака польських добровольців на Команчу, Щавне й Куляшне. Відбиті відділом селян з Прелук та Команчі ці добровольці вертали до Загіря, впали під вечір до Височан та окружили церкву, де на вечірні було зібране все населення. Заносилося на те, що розпічнеться стрілянина поміж польськими добровольцями, а височанською міліцією та завдяки енерґійній постарі пароха о. Коленського справа збулася мирно й напасники спокійно вицофалися зі села.

Дня 22 січня 1919 р. польські війська зробили наступ з трьох сторін на Команчу, Прелуки та Вислік. Той відділ, що через Щавне та Куляшне прямував на Прелуки, а проводив ним Анджей Кухарскі, впав до села та почав обстрілювати височанську міліцію. В часі перестрілки був ранений із міліції Дмитро Шеремета, а чудом спасся від смерти другий член міліції, Павло Качала. Сама міліція, не маючи допомоги із сусідних сіл, пішла в ростіч, у селі зачалися ревізії, арешти.

Під загрозою арештувань втікло із села та перебувало на еміґрації багато людей, між іншими Дмитро Кроляк, Іван Ґайдаш, Микола Сахар Данилів, Микола Сахар Лучків, Очищ Дмитро, себто найдіяльніший громадянин. На другий день польська військова влада арештувала та забрала на Домбє Миколу Сахара, Андрія Грицка, Михайла Грицка, Лучку Качалу, Івана Левицького, Гриця Овада, Михайла Качмара та Д. Лукача.

Інші, діяльніші громадяни, як Іван Шеремета, Васько Грицик, Андрій Грицик та Дмитро Кроляк мусіли спершу скриватися, а показалися явно в селі, як настали спокійніщі часи.

Відворот УГА за Збруч

ПРИЧИНКИ

Написав: *Віктор Курманович*, ґен. шт. ґен. хор.

Пару разів уже доводилось мені читати на сторінках нашої преси критичні погляди про нездатність пляну Н. К., згідно з яким УГА. повинна була свого часу — відступати замість на схід себто за Збруч, — на південь, себто за Дністер і в Карпати.

Як бувший Шеф Штабу при Н. К. УГА., беру отсе в цій справі голос. Хочу заподати пояснення, а власне арґументи, котрими я покористувався при оцінці та обмірковуванні тодішної стратеґічної ситуації, а то тих, що привели мене до прийняття пляну відступу УГА за Дністер, можливо і в Карпати. Піднятий мною плян був випрацюваний спільно з моїм співробітником от. Льонером і був в цілости апробований Командантом УГА, ґен.-пор. Омелянович-Павленком.

Для стратеґічних рішень військового проводу міродатним є: власне і вороже положення, як теж і політичні відносини. 22. березня 1919 р., наслідком інтервенції Антанти, наступає припинення наших операцій і кінчиться остаточно наша бравурна офензива на відтинок Судова Вишня—Городок Ягайлонський.

УГА стояла проти західного ворога (Польщі) на широко розтягнутім, для оборони несприятливім т. зв. отвертім відтинку, без яких небудь природних перешкод. Що правда ліве крило опиралося на Карпати — Гірська Бриґада дуже слаба численністю, але праве крило під Сокалем висіло зовсім у повітрю, бо „Холмська Ґрупа“ не виявляла в той час сливе ніякої активности. Широкий фронт, незабезпечені крила, надавалися до прориву чи до обходового наступу. Таким ворожим акціям годі було щось протиставити, бо не було в нас частин в запасі. А навіть колиб вони і були, то за недостатком відповідних шляхів та перевозових засобів, годі було їх по потребі перекинути. Коли наше запілля не спромоглося в часі нашої офензиви посилити фронтові частини задля завершення успіху, то трудно було сподіватися і в найближчому часі таких резервів, які би були в силі не тільки поповнити прорідженний боєвий фронт, але і влити йому нову пробоєву силу для дальших операцій. Не краща була справа і з матеріяльним заспокоєнням фронтових частин.

Щодо ворога західного, то Антанта вже при першій інтервенції заповіла нам перевіз зорґанізованих у Франції і модерно вирядженних польських військ, з котрими нам треба було числитись в найближчому часі. Бож як перша так і друга інтервенція Антанти прямувала лише на зискання часу посилення нашого ворога. До цеї пори мали ми перемогу та ініціятиву в наших руках. Та зі заломанням нашої березневої офензиви, що була кульмінаційним пунктом нашої

активности, ставав ворог з дня на день сильнішим, а тим самим перебирав теж і ініціятиву в оперативних акціях. Він мав за собою Антанту і її допомогу під кожним оглядом. Треба додати, що відносно підвозу своїх військ був ворог в дуже корисному положенні, бо мав в своїх руках залізниці: Новий Санч—Хирів, Краків—Львів, Люблин—Рава Руська, Хирів—Ярослав—Рава Руська. Він тим робом міг зосереджувати війська по вподобі.

Зі сходу підходили до Збруча большовики. Армія УНР відступала за Горинь в околицю Сарни—Рівне—Кремянець, відкриваючи наші змушена — хоч як це тяжко було, — органiзувати фронт проти большевиків, відводючи туди зади над Збручем. Н. К. була наслідком цього частини зі західного фронту. Мабуть большевики напирали більшими силами, коли Армія УНР. мусіла залишити цілу територію. Згідно з одержаними тоді відомостями стан Армії УНР. числив 14.00 багнетів, але її боєздатність наслідком безнастанних відступових боїв була сильно вичерпана.

Якіж були загально політичні відносини? — Майже ціла Европа була в революційному стані, а зі сходу загрожував їй більшовизм. Покищо боролися проти нього деякі царські ґенерали, а на чолі Армії УНР стояв Гол. Отаман Петлюра. Та він не знайшов у Антанти відповідної підтримки. У неї Польща мала бути тим забороломщо, поставить опір дальшому походові більшовизму на захід, що в той час вже мав свій зародок в осередку Европи. Беля Кун на Угорщині, — Курт Айснер у Баварії. Польща сама, як ново утворена держава в нутрі несконсолідована, мала на зовні крім нас богато до полагоди ще й зі своїми сусідами як Чехами, Німцями, та Литовцями. За посередництвом Антанти прийшло на цих відтинках до частинного перемиря, одначе з нами мусіла Польща спір вирішати збройно; виходило ясно, що молода Польща, підсилена військами Галера, докладатиме всіх зусиль, щоби виказатись перед Антантою якимись успіхами, та зліквідувати наш фронт. Большевики підходили вправді до її границь, та були ще здержувані Армією УНР. І Полякам йшло про те, щоби час, коли їм доведеться змірятись з большевиками, відсунути, а зіпхати тимчасом на інші плечі це завдання.

До найголовнішого завдання військового проводу належить заздалегідь оцінити якслід ситуацію, та вивести армію з несприятливого положення в ті райони, — зберігаючи її цілість і внутрішні вартости, — в яких вона матиме спромогу під кориснішими умовинами продовжувати боротьбу, поставивши зате ворога в положення для нього несподіване, ненадійне і непригоже.

Начальна Команда УА передбачувала близький наступ Поляків і ясно здавала собі справу, що той наступ буде сильний, та що наш фронт серед тодішних умов не вдержиться на довший час. Передбачалась конечність відступу.

Той відступ під ворожим натиском чи з фронту чи з крил, міг взяти загальний напрям тільки на схід, в райони, які ні з тактичного ні з оперативного огляду не надавались до затяжного оборонного бою. Щоправда ліве крило — полудневе, по переході ґрупи Кравса (Хирів—Самбір) через Дністер коло Нижнева на півночі, опиралосьби о Дністер, зато праве крило — північне, вислоби дальше в воздусі і могло бути обхоплене ворогом в кожнім новім нами занятім боєвім відтинку. Це примушувало би нас до дальшого відвороту. Притім також не було виключене, що і большевики (маючи проти себе над Збручем тільки підрядні наші відділи, — Наддніпрянська Армія стояла в околиці Рівного, — які ледви чи в силі були видержати сильніший ворожий натиск), підуть у наступ з ціллю зреволюціонізувати своїми крикливими кличами галицький терен та через Карпати подати помічну руку Белі Кунові. Були відомости, що над Збручем появилися мадярські частини сформовані большевиками з полонених Мадярів.

І тому вижидати польського наступу значило би стільки, що піддатися Н. К-ді з гори всякому диктатові ворога. УГА не малаби іншого напряму руху як тільки на схід, отже прямувалаби між молот і ковало т. зн. до своєї ліквідації, а у всякому випадку до цілковитого опущення власної території. А це хіба не сміло бути ціллю Н. К-ди.

Н. К. рішила в ціли переведення пляну — ще перед загальним польським наступом — скріпити як найбільше ліве крило і ґрупу „Рудки“ перекинувши скорим темпом відділи з інших фронтів, та зосередити Армію за Дністром. Звідси офензивними акціями, чи оборонним способом продовжувати боротьбу рідної землі до останнього. Тим чином ми задержували в наших руках хоч частину нашого краю. — Ніхто не заперечить, що район за Дністром а ще більше Карпати був дуже пригідний до ведення затяжних, упертих боїв, чого найкращим доказом приміри зі світової війни. Перед фронтом Дністер з великим болотом, як поважна природна перешкода — не вимагав такої сильної обсади. Ліве крило оперте о гористий терен, більше надається до оборони чим рівнина на північ від Дністра. Праве крило, як довго Румуни не були активними, не було загрожене.

На наших задах Чехи були нам радше прихильні як ворожі. Армія могла скоротити свій дотеперішний фронт на цілу одну третину, а зліквідувавши Окружні Команди зі запасовими кошами і приділеними відділами, на північ від Дністра, могла в неабиякий спосіб скріпитися фізично і матеріяльно. Залізничий шлях Самбір—Коломия, з відногами, уможливлював скоре пересування запасових частин. Два залізничі шляхи, Самбір—Ужгород, та Стрий—Мункач лучили нас зі закордоном, а нафтовий басейн в наших руках давав змогу матеріяльного обміну головно амуніції з закордону. Спеціяльні старання треба було підприняти відносно прохарчування армії. Одночасно з відступом намічено зорганізувати

партизанську війну в найширшому розумінні на терені на північ від Дністра. Оминаючи рішаючого бою з західним ворогом через своєчасне відтягнення власного фронту з півночі на південь від Дністра, була армія в змозі з мінімальними втратами відірватися від ворога і заняти пригідніший район для наступових чи оборонних чинів в затяжних боях. Там її зліквідувати не вдалосьби, а в кожному разі колиби і вдалось, то не так вже скоро як це сталося. Тим потягненням, що наша армія відступилаби за Дністер, найшовбися ворог у зовсім несподіваній ситуації. Поляки булиби приневолені спрямувати свої війська на Збруч, щоби загородити большевикам їх дальший евентуальний похід на захід. Це могли Поляки зробити тільки частинним ослабленням тих сил, що стояли проти нашого фронту. В той час коли ми позбувалися одного ворога, — большевиків — з наших задів, то саме Полякам той ворог прибував і вони змушені булиби боротися на два фронти. При чому ми з нашого становища за Дністром загрожували Поляків з крила і задів. Сумніваюся чи Поляки з подібним маневром нашої армії числилися. В такім випадку головний наступ їх травневої офензиви повиненби був бути спрямований на наше полуднене крило. Можна припускати, що і на той випадок ми булиби приготовані, бо Н. К. передбачувала скупчити в районі Хирів і на полудне від нього головні свої сили.

В ніякому разі не числила Н. К., при вирішуванні того пляну на якунебудь підмогу з боку Антанти як про це доволі часто пишеться в пресі, бож було очевидним, що Антанта була по боці нашого ворога. Антанта огірчена на нас, що ми не хочемо мати до неї довіря та надіємось без неї виборoти свої права, допомагала всебічно Польщі, щоби нам дати добру школу. Антанта і Польща числилися зі скорою ліквідацією нашого фронту, з ціллю зискати вільну руку проти більшовицької загрози Европі. При нашім пляні повставала зовсім нова ситуація: УГА висмикувалася незліквідована, стоїть за Дністром чи в Карпатах, та уявляє зі себе чинник з яким всякий мусів числитись. А в той час більшовики над Збручем не маючи проти себе ніякого опору, бо, як сказано, армія УНР стояла в околицях Рівного і Кремянця, могли йти в глуб краю Польщі, що ставило Поляків перед конечністю творення нового фронту.

Н. К. мала на меті таким чином не благати ласки в Антанти, але зберігаючи цілість УГА, оставати як найдовше на своїй території, бороначи її до останньої каплі крови. Бо тільки тим робом могла вона представляти той могутній чинник, котрий мав при вирішуванні чужими нашої долі відповідно заважити.

Твердження, що цей „нездатний“ плян знайшов прихильників в рядах наших політиків, мушу опрокинути і навести, що власне тодішний політичний провід, а саме премієр міністрів др. Голубович спротивився сильно тому пляновi, бо — мовляв — армія за Дністром чи в Карпатах згине

Віктор Курманович, ґен. шт. ґен. хор.

з голоду. Це відкинення наміченого маневру спонукало вкінці Команданта Армії ґен. Омеляновича-Павленка і мене як Шефа Штабу, зрезиґнувати з наших становищ. Бож ми добачували в пляні відступу на схід початок кінця УГА, того фізичного носія незалежности Великої Української Держави. Відвічальности за загибіль УГА ми свідомо не могли взяти на себе.

Під натиском переважаючих польських сил, що сильно тиснули рівночасно на наші крила і на відтинок Мостиська—Судова Вишня, приневолена була УГА відступати на схід, а вкінці за Збруч на територію Великої України. Слід підкреслити, що Поляки старалися всіми силами представити перед Антантою, нашу в той час гарно здисципліновану армію як „більшовицьку банду“. Це їм вдалось перед всемогучими тоді Французами, наслідком чого і зискали вони дозвіл ужити галерівську армію проти нас.

Підчас відступу УГА над і за Збруч відкидає Наддніпрянська Армія своїми протинаступами більшовиків в район Староконстантинова, і тим уможливлює нам відступ без поважніших боїв рівночасно і з поляками і більшовиками. Злучені тоді Наддніпрянська і Галицька Армії, перево-

дять відтак успішну офензиву проти більшовиків в напрямі на Київ і дальше.

Проаналізуймо, які користи виникали для Поляків через наш відступ на схід за Збруч та нашу офензиву на Київ. Нашим відступом за Збруч стають Поляки панами західних українських земель. Галицька Армія для них зліквідована і це їх перший мілітарний успіх. Той успіх підносить високо престіж молодої польської держави в очах Антанти-Европи, та зміцнює її вагу на світовому форумі як „одиноке" заборола проти більшовизму. — Блескучі скорі успіхи злучених Українських Армій в напрямі Винниця—Бердичів, приневолюють більшовиків скупчити проти нас всі ті сили, які до тепер були звернені на захід — отже і проти Польщі. Таким чином перебираємо ми на себе перед більшовиками захист не тільки Галичини і Волині, але і районів дальше на північ т. є фронту польського. Тим самим захищаємо ми і Польщу перед більшовицькою навалою. Ми йдемо нашому західному ворогові силоміць руку, так начеб ми виконували директиви польського ґенерального штабу. Зліквідувавши Галицьку Армію, забезпечений нами перед більшовиками, він дістав спромогу вивести частину сил, що стояли на фронті проти нас чи проти більшовиків на інші відтинки оспорювані другими сусідами. Він у спокою переводив внутрішну консолідацію корінної Польщі та зайнятих чужих країн.

Стоїть трівко і ніким не може бути опрокинуте твердження, що на період 1919 р. тільки ми Українці оборонили Европу — в тім і саму Польщу — перед більшовицькою навалою.

Який перебіг малиби воєнні події по відступі УГА за Дністер і в Карпати, важко тепер ствердити. Оцінку того пляну треба оставити зовсім обєктивним критикам, яким будуть доступні так наші, як теж і ворожі архіви тої доби. Але напевно можна твердити одно, а саме, що галицька справа в її цілому не булаби так скоро зліквідованим епізодом, як це мало місце. Це доказують досвіди Світової Війни, коли то бої в Карпатах відограли таку визначну ролю.

У вище наведених рядках спрецизував я коротко оба пляни можливих відступів Української Галицької Армії, з точки погляду чисто мілітарної. З окрема хочу ствердити, що Н. К. весь час руководилась при своїх рішеннях фактами і мотивами не іншими, як що лиш стремлінням збереження інтересів армії в повному розумінні того слова. Бо буття чи небуття її поіриво було в наші руки. Цим твердженням хочу збити всі ці безпідставні закиди, начебто Н. К. попри своє військове провідництво, вела щей якунебудь льокально-патріотичну політику.

Спомини розвідчого старшини 1919-23 рр.

На Великій Україні

ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА Н. К. Г. А.

Написав: *І. Вислоцький.*

(Продовження).

Період придніпрянський проходив в зовсім інших умовинах для нас, хотяй на українській землі, але серед чужих обставин, часто ворожо проти нас настроєного населення. Зі всіх гал. розв. старшин лише я один був перед тим довший час на Великій Україні, головна причина, чому мені, з переходом Збруча, віддано команду над транспортом персоналу Розв. Відд. Тепер я мав повну можливість і обовязок ближче пізнати наш розвідчий персонал.

Перейшли ми Камянець Под., де задержалися коротко, щось 3—4 дні і відтак відійшли дальше. В тім часі приділено мене до розвідки III. гал. корпусу, де командантом Р. П. В. був четар Померанц. В коротці міняється і ця диспозиція, приходить підготовка наступу Гал. Армії на Жмеринку—Винницю і я одержую наказ вияснити сили і розположення ворога — більшовиків. Приділено мене до XI. бриґади як другого Р. С. Звідти я провадив свою працю якийсь тиждень, при чім зайшов у запілля більшовиків аж до Гнівані (між Жмер. і Винницею). В Жмеринці були тоді штаби 2 більшов. дивізій — одна з них „інтернаціональна" зложена переважно з полонених мадярів і німців австрійської армії. В перебранню старшини цеї дивізії був я зовсім безпечний, був в Жмеринці навязав знакомства зі старшинами цеї дивізії, наслідком чого був мій перший більший успіх: при заняттю Жмеринки я арештував ціле гніздо більшовицьких шпіонів.

Цей факт причинився до мого повороту до Р. В. — але вже в коротких годинах дістаю нову задачу: обійти південне крило більшов. фронту, зайти в запілля, придивитися відступному маневрові більшовиків — та головно провірити: чи мають більшовики танки, де і куди вони прийдуть на фронт проти нас. Побічне завдання — роздобути більшовицьку інструкцію про оборону проти танків.

Виконання цього наказу забрало около 2 тижнів часу, — нагородою моєї праці було іменовання мене з степеня хорунжого до четара: більшовики танки везли — але завернули проти військ добровольчих, інструкцію я привіз.

Після ряду дрібніших праць, призначено мене провідником відділу листової цензури і відділу перепусток-пашпортів.

Цей період моєї праці дав мені можність пізнати богато наших політичних діячів галичан, які перебували при гал. армії, старшин і стрілецтва — я мав довший час в руках всю важнішу кореспонденцію — яка йшла за межі території занятої гал. армією, за границю і до Польщі, без огляду чи письма йшли почтою, чи курієрами, третими особами і т. д.

Наша розвідка точно слідила за приїзджаючими до нашої армії, як і за відїзджаючими, котрі все мали масу чужої кореспонденції. Завжди перед самим відїздом даної особи зявлявся у нього хтось з нашої розвідки і дискретно жадав видачі чужих листів для цензури. Це давало мені можність пізнати всю чільнішу нашу галицьку інтеліґенцію — так старшин як і т. зв. „цивілів", пізнав я її справи родинні, маєткові, звязки, життя і т. д.

Маючи заразом відділ пашпортовий, пізнав я місцеву інтеліґенцію придніпрянську — українську, російську і польську — яка старанно використовувала кожду можність виїзду на захід — до Польщі, Румунії і дальше.

З цього часу датується моє глибше пізнання української душі, її добрих і злих сторінок в обох відмінах: галицькій і придніпрянській.

В тім часі прийшов повний розвій орґанізацій Розв. Відд. Н. К. Г. А. Шефом є дальше пор. Родіон Ковальський, його адютант хор. Волод. Комаринський, пропаґанда четар Лисий, пор. Ничка. Реґістрація: хор. Яремчишин. Я зістаю дальше для особливих доручень, відтак цензура і відділ пашпортовий. Це є повний комплет старшин Розв. Відділу Н. К. Г. А. в моменті найновішої орґанізації. В деякі часи фунґували при Нач. Кмді ще так звані розвідчі реферати, в останнім часі гал. армії був це сотн. О. Левицький. Шефом розвідки був іменований в один час німець майор В., з котрим службово я мало стрічався, технічне діловодство все було в руках пор. Р. Ковальського.

З корпусних „РПВ" найдіяльнішим був РПВ першого корпусу, котрий вів розвідку у більшовиків за фронтом. Мушу тут згадати найдіяльнішу силу цього РПВ, котрою була дівчина. Керівник цього РПВ четар (не тямлю назвища) був убитий більшовиками, був це найздібніший наш розв. старшина, виявив масу енерґії і спеціяльних здібностей і галицька армія завдячує йому богато, дуже богато. Його праця заощадила богато нашої крови, уможливила легкий наступ на більшовиків по переході через Збруч. Його розвідчики доходили глибоко за большевицький фронт, аж до Гомеля, в часі коли фронт був під Коростенем.

Я частіше мав можність подивляти точність і правдивість його інформацій, звітів, неосягнених жадним іншим нашим розв. старшиною.

В часі дуже тяжкім для 1. корпусу водив він більшовиків довгий час і то по майстерськи за ніс. Колиб не він, то Нач. Кмда Г. А. і Винниця давно булаби опинилася в більшовицьких лапах.

Мушу згадати про одну справу в Винниці, котра тоді наробила богато шуму, а котра внесла неспокій і до нас — РВ. Це був приказ диктатури арештувати ґен. Тарнавського і акція кількох старшин, котрі старалися, щоби диктатор покликав ґенерала Тарнавського до Камянця. Однакож стихійно ріс спротив не лише в армії, але і в нас кількох розв. старшин. Не знаю, чи відомо сьогодня, що тоді помешкання і особа полк. Тарнавського находилася не лише під опікою Нач. Кмди, але була зорґанізована охорона з рамени Розв. Від., офіціяльно нашим шефом, та ще неофіціяльна, котра перешкодила би всякій спробі вивезти полк. Тарнавського з Винниці і зі зброєю в руках. З поведінки нашого шефа я виніс повне враження, що цій неофіціяльній акції не мав заміру противитися.

Подібних випадків, коли ми будьто службово, або неслужбово мусіли виступати активніше — було більше, одну з цих акцій визвав ще скоріше факт надіслання нам до наших частин „інспекторів" зі сторони уряду УНР.

Була це „напасть", яку однакож вдалося нам паралежувати завдяки нашій праці, зібранню доказів, що панове „інспектори" в значній скількости були більшовиками в повнім і точнім розумінню цього слова. Були і більшовицькі шпіони.

Мушу згадати факт застрашаючого числа більшовицьких шпіонів в армії „УНР" і її установах, урядах і т. п. „Сестри милосердя", якими придніпрянські частини, особливо обози аж кишіли — були в 99% на більшовицькій службі. З нашим переходом через Збруч ця маса „сестер милосердя" хлинула до нас, однакож енерґічна і рішуча акція наших розвідчих старшин в короткім часі зліквідувала цей приплив більшовицьких шпіонів з червоним хрестом на рукаві. Лише в одній Жмеринці на другий день після її заняття від більшовиків, було 7 „сестрам милос." доказана шпіонажа на користь більшовиків, за що вони понесли кару на місці. З них одна мала документи австр. сестри милос., доньки мадяр. офіцера. Вона говорила дуже добре по українськи і російськи.

Другим дуже діяльним і частинно успішним розв. старшиною був пор. К. Його меткість дозволила йому злапати одного визначнішого чужого розвідчого старшину, який зложив дуже обширний матеріял про звязки, того часу, гол. от. Петлюри з польським урядом, як також про звязки полк. Чеботарева.

По переході Збруча прийшла пекуча потреба для Н. К. Г. А. пізнати докладно придніпрянську армію. Я був тоді одиноким розв. старшиною, який знав відносини на Великій Україні і серед чергових завдань одержав я наказ зіставити точний звіт про придніпрянську армію. Прийшлося знову скитатися частинно на возі, частинно верхом по цілій території занятій тоді військом Дієвої Армії (УНР), по всіх частинах, штабах, установах і т. д. Після повороту я віддав обшир-

ний, докладно зіставлений звіт. За 2—3 дні занкикано мене до оперативного штабу Н. К. Г. А., до шефа штабу полковника Шаманека. Тут застав я окрім полк. Шаманека ще одного старшину, здається мені сотн. Гузара, який перекладав мій звіт по німецьки полк. Шаманекові.

Полк. Шаманек спитався мене, чи це я писав цей звіт, що я потвердив. На це полк. Шаманек зворушено поставив мені друге питання: чи це правда, що тут написано, чи це все можливе? „Адже ті люди, сказав Шаманек, або божевільні або злочинці". І справді тяжко було не признати правду полк. Шаманекові. Ці отамани Божки, Босі, Волохи, — був їх леґіон — цеж були або божевільні або злочинці: допускалися найгірших вчинків на мирнім населенню: грабіжи, насильства, підпалів, розстрілів невинних. Цілі десятки а й сотні таких злочинів лежало на совісти кождого з них. В боях з більшовиками засадничо участи не брали, а уряд УНР видавав їм величезні гроші на „орґанізацію". Ці гроші пропивали. Частини ці були чисельно невеликі, мали стільки людей, скільки було треба для охорони і безпеки самого „отамана" і його особистого „штабу", який був чисельно мало меншим як сам штаб відділу. Наведу лише один примір:

Приїхав я до міста Бару, недалеко Жмеринки, пізним вечером. Найшов нічліг в хаті на краю міста, мав зі собою 2 кінних козаків гал. армії і 2—3 стрільців, в тім мого чуру. Над раном будить мене крик, хтось добивається до будинку. Відчиняю сам двері, питаюся в чім діло, на що одержую коротку відповідь, що на приказ отамана Б. я арештований. Взяв я це за якесь непорозуміння, питаюся за що, але не помагає, показується, що маю іти до „штабу". Пішов я туди з 2 кіннотчиками, бо це було в моїм інтересі побачити отамана Б. і його штаб, задля того я приїхав сюди до Бару. Однак по дорозі я пригадав собі, що це може скінчитися для мене не весело, і на всякий випадок придумав я собі на скору руку байку для „отамана", чого приїхав до Бару, котра, як показалося пізніше, врятувала мені життя. Привели мене до „штабу", була це погана, жидівська корчма. Тут стрітив мене „адютант", високий брунет, з оголеною головою і оселедцем — підпитий. Кинувся на мене з лайкою, як я смів без дозволу отамана Б. ночувати в Барі. Я відповів, що я приїхав до Бару пізно в ночі, хотів виспатися і вже рано прийти до них, до штабу, та що я маю місію до отамана Б. від Нач. К. Г. А. — Це трохи застановило „адютанта", все таки слово „галичанин" тут було в пошані, близько були галицькі частини. Тимчасом моїх кіннотчиків розоружено, стрільців також, коней зрабовано, також і віз зі всім, що на возі було.

Увійшов до кімнати сам „пан отаман" Б. Прошу собі представити чоловіка середного росту, добре підпитого, з булавою в руці. По мені пішов мороз, маю діло з божевільним, та в додаток пяним чоловіком.

Я зачав перший говорити, що я приїхав як гість від гал. армії, а мене тут обрабовано і арештовано, що це так легко не піде, що жадаю, щоби мені все негайно віддано, що я негайно мушу вертати до своїх, які на мене чекають. Це моє нахабство спасло мене і моє майно, крім дрібниць віддано мені все, але кіннотчики дістали інші коні. Зачалися перепросини, відтак приготовано обід, на якім горілка текла рікою. Все для обіду мусіли місцеві жиди дати безплатно. Обід, себ-то піятика, тревала до пізної ночі. Я обсервував все, в тім штабі, на мій погляд крім злодіїв і бандитів, не було здається ні одного чесного чоловіка. Піятика, спів, крики, биття посуди, тревало до ночі, я вже не міг більше витримати, бачив серед цього всього кілька розстрілів, биття шамполами на смерть і т. д., і рішив піти спати. Відведено мене до призначеної кімнати, де застав заплакану дівчину. Показується, що це була „мобілізована", одна з тих, кождої ночі „мобілізованих" місцевих жінок і дівчат, якими в ночі „штаб" потішався. Також і моїм кіннотчикам і моїм стрільцям призначено такі „мобілізовані" подарунки. І таким „штабам" уряд УНР давав десятки а то і сотні тисяч гроша на „орґанізацію народньої армії", такими штабами і отаманами будували державу.

Таких отаманів було більше, такі штаби були розсіяні по широких полях Поділля, Волині і т. д., не було руки і сили, котра би хотіла і могла здусити отаманську гниль, яка руйнувала все те, що придніпрянська армія як запоріжці, січові стрільці, залізничники і інші геройські частини своєю кровю добували в тяжких боях. І я вповні розумію зворушення полк. Шаманека, він бачив і розумів, що тими методами уряд УНР державу не збудує, що ті методи будівництва потягнуть до загибелі і нашу галицьку армію.

Крім частин менше-більше реґулярних, як запорізький корпус, січовострілецька дивізія, залізнича дивізія і ін., котрі сповняли свій тяжкий обовязок, серед таких обставин, яких би інші европейські війська не видержали, мала армія УНР ще кілька так званих „дивізій". Мусів я і тим приглянутися. Були це майже виключно штаби з обозами ріжного майна. Памятаю одну „дивізію", здається осьму. Ціла „дивізія" числила 287 чоловіка, з того около 60 належало до штабу дивізії, а решта це обоз.

Сумний образ представляла ця армія, але ще більше суму насуває така орґанізація армії. Уряд УНР на такі частини викидав сотки тисяч гроша на руки „отаманів" Волохів, Божків, Босих і т. п. в часі, коли дійсних фахових орґанізаторів боєздатних частин, як прим. полк. Болбочана, невинно розстрілював.

З весною 1919. р. брав я участь з моєю охоронною сотнею С. С. в розоруженню загону отамана Біденка, який зі загоном покинув фронт і рушив на Кремянець, щоби звести свої порахунки з Урядом УНР. По розоруженню його загону, який числив щось понад 200 кіннотчиків, мав я довшу

балачку з отаманом Біденком, котрий виложив мені і сотн. Герчанівському свої зізнання.

Військової розвідки, в повні мтого слова розумінню Уряд і Армія УНР не мали, лише поодинокі частини мали свою розвідку, звану „каер", скорочене слово „контр-розвідка". Як ця розвідка виглядала, видко зі слідуючого приміру: запоріжський корпус мав розвідку, якої персонал складався з 2 старшин та собаки „Дієти". Час, якого оба старшини мали аж забогато, скорочували собі тресованням „Дієти", щоби навчилася їсти — огірки. Це не є видумка, а сумний факт, знаний загалови. Для довершення зла, розвідка ця, всюди в місцях постою мала точно означену свою кватиру написом „Каер запор. корпусу".

А в тім часі в штабі корпусу сиділи більшовицькі шпіони, як приміром полк. Стефанів (не галичанин а придніпрянець) і сотник Чорненко-Чорний, котрі всі прикази видавані цьому корпусові, моментально передавали більшовикам, на що доказів було більше як досить.

Однакож ворогів ми мали тоді ще і інших, а це більшовиків і денікінців. Більшовиків водив за ніс шеф розвідки І. корпусу УГА., але головно водив наш шеф пор. Р. Ковальський, котрий вів переговори з більшовиками впрост. Був це маневр, о котрім знала Н. К. Г. А., щоби більшовиків з держати якнайдовше від напору на нашу армію, яку в тім часі зачав тиф десяткувати. В тім часі завязався гурток наших гал. старшин комуністів, котрі зачали закладати т. зв. ячейки, які на щастя тиф десяткував також і параліжував їх підкопну працю. Офіціяльні переговори Н. К. Г. А. з більшовиками зачалися трохи пізніше.

Другим нашим ворогом була розвідка т. зв. денікінської добровольчої армії. Перша візита цеї розвідки у нас була в особі рос. поручника, котрий вилєгітимувався як пор. Кравзе, нібито з німецької родини.

Ми, після договору Н. К. Г. А. з добровольчою армією, мали кооперувати з розвідкою добр. армії, відділом в Одесі, шефом котрої був рос. полковник Коновалов, з котрим мені прийшлося в Одесі познайомитися в січні 1920. р. В Одесі, при виїзді за кордон з України, прийшлося мені запізнатися не лише з російською розвідкою полк. Коновалова, але і з французькою, бо без згоди її не можна було одержати дозолу на виїзд за границю. Але про те все точніше напишу в слідуючій частині моїх споминів.

Договір наш з добровольчою армією і замір заключити договір з більшовиками, мав на меті допомогти нам до повороту зі зброєю в руках до Галичини. Цей плян зарисовувався досить докладно і жадав деяких приготовлень з боку Н. К. Г. А., тому Н. К. Г. А. вислала мене в службових розвідчих цілях за кордон України.

Моя задача була така: осісти на території держави сусідуючої з Польщею і звідти навязати зносини з нашими розвідчиками, які при нашім переході через Збруч, були залишені в Галичині, а це в Станиславові, Тернополі, Львові і інших містах. Треба було найти ще нових розвідчиків, що було легко зробити, використовуючи поворот галичан полонених з Італії через Відень до Галичини, як також поворот придніпрянців полонених з Австрії і Німеччини через Польщу на Україну і до Росії. Мав я ще і інші можливости.

В половині грудня 1919. р. одержав я цей наказ, але мій виїзд через ріжні події і службові обставини задержувався. Прийшлося мені ще виконати деякі поручення, відтак призначено мене знову командантом транспорту потягу персоналу Р. В., котрий я вивіз з Винниці і довіз до Роздільної. Тут я розлучився з моїм шефом пор. Р. Ковальським і вже окремо виїхав дальше зі жінкою і чурою.

Одержаний наказ Н. К. Г. А., мав число 587 з дня 23. XII. 1919. р.

Перед виїздом з Винниці прикликав мене шеф штабу Н. К. Г. А. ген. Ціріц і тут ще раз точно означив мені задачі моеї праці закордоном і дав свої письма.

Його приказ звучав: Мою акцію я маю вести в порозумінню з військ. канц. Диктатора З. У. Н. Р. як довго там є др. Петрушевич і майор Селезінка. Однакож руководитися маю його, ген. Ціріца, приказом і якщо би в нашім гал. уряді наступили зміни, або уряд ліквідував свою діяльність, то я маю вести мою працю зовсім самостійно аж до дня порної ліквідації Гал. Армії і інтернованих частин в Чехословаччині, евентуально аж до часу, коли буду мати я сам повну певність, що збройна акція в Галичині є неможлива.

Мені заборонено інформувати нові політичні угруповання чи то повстанчі організації, які би мали характер партійних боївок.

Цей наказ повторив мені ще і ген. Микитка, тодішний наш Начальний Вожд, який так як і ген. Ціріц та і мій шеф. пор. Р. Ковальський, дав мені ряд писем до рідних і знакомих. Крім цього я мав письма від пор. Р. Ковальського до наших розвідчиків в Галичині.

По приїзді до Одеси зголосився я у нашого звязкового старшини при штабі російських військ в Одесі, сотн. Григ. Олесницького, котрому віддав приказ Н. К. Г. А., щоби мені допоміг у виїзді з Одеси за границю. Не було це легке діло виїхати за кордон, бо наші українські пашпорти не мали ніякої ціни, жадна европейська держава, які мали конзуляти в Одесі, не давала візи на українські пашпорти. Прийшлося мені пуститися на спеціяльну комбінацію і я протягом короткого часу вистарався про чужий пашпорт, на який я одержав візу російську, французьку, болгарську і сербську. Всюди треба було перейти довгу процедуру випитування, слідства і всяких труднощів не лише з боку конзулятів чужих держав, але і зі сторони розвідок добровольчої російської і французької армії, бо я мав переїзджати через Болгарію, тоді окуповану французькою армією. Всі вони і розвідки і конзуляти відносилися крайно підозріло і ворожо до всіх виїзджаючих з Одеси, які не мали назвиська зна-

ного російським штабам. На скільки знаю, я був одиноким гал. бувш. старшиною, котрий пройшов цю дорогу і через Одесу виїхав до Европи Найменше підозріння вистарчило би, щоби опинитися під воєнно-полевим судом добровольчим або французьким в Болгарії, який закінчився би шнурком або кількома кулями. Молода моя жінка не мала найменшого підозріння, в якій небезпеці находився я тоді і вона зі мною, судьба її булаби однакова з моєю судьбою.

Від сотника Олесницького а властиво отамана Оробка я одержав наказ зголоситися в добровольч. рос. команді міста, що я мусів зробити вже длятого, що був загальний приказ голошення всіх приїзджаючих до Одеси. Інакше я не міг одержати кімнату в готелі. Пішов я туди, а там вже чекало на мене писемне, на моє імя адресоване зарізвання з боку розвідки полк. Коновалова, що я маю негайно у нього особисто ставитися.

Така скора інформація російської розвідки мене заскочила, бо мій виїзд був знаний лише кільком особам, вищим старшинам Н. К. Г. А. а моя задача лише 4 особам а це ґен. Микитці, ґен. Ціріцові, сотн. Левицькому і мойому шефові пор. Р. Ковальському, та мені. Моя жінка знала лише стільки, що їдемо до Відня. Не було іншої можливости, як лише послухати і я явився у полк. Коновалова, котрий мене негайно приняв і на моє велике здивовання, дуже прихильно віднісся до мене, бо видав мені посвідку на руки, що мене не має права в Одесі задержувати ні поліція ні розвідка. Поручив мене, окремим письмом, команді міста Одеси, щоби мені ця команда дала кімнату в ліпшім готелі в центрі міста. Все це було зроблено в цілі якнайлекшого обсервовання мене розвідкою і поліцією доброволь. армії. Добре це було, бо я міг спокійно спати і ходити по місті в часі, коли в Одесі грабіжі та убійства на головних улицях Одеси були буденним явищем.

Полк. Коновалов ні одним словом не спитався мене, куди і чого я їду, заявив мені, що йому вистарчає факт, що я приїхав до Одеси службово. Также згадав, що коли я захочу виїхати дальше, то він мені не буде стояти на перешкоді, що він нашу галицьку армію цінить високо, та що в великій війні він був в Галичині, знає її дуже добре і т. д. І справді, з його боку я не мав ніяких перешкод, навіть тоді як я з чужим пашпортом прийшов (із-за конечности) до його розвідки по дозвіл на виїзд з Одеси. Мене там моментально пізнали, моя фотографія була разом з фотографіями Ковальського і інших наших галицьких розвідчих старшин, в окремім альбомі, разом з більшовицькими і придніпрянськими розвідчиками, і я знову опинився в канцелярії полк. Коновалова. Він попросив мене сісти і сказав, що мені поставить лише одно питання: як я дістав цей чужий пашпорт. Я відповів, що на жаль відповісти йому не можу. — На це полк. Коновалов встав, подав мені руку і заявив, що колиб я йому сказав, як я цей пашпорт роздобув, то він би з місця казав мене арештувати, бо не вмію вдержати навіть такої дрібниці за зубами, та що відіслав би мене до Гал. Армії. Однакож при такій відповіді він каже дати мені візу і що доручує свому адютантові, щоби у випадку потреби доміг мені дістати ще візу французьку. Однакож на щастя не потребував я цеї помочи, не дуже мені симпатичної. При відході з його канцелярії предложив він мені приняти поручаюче письмо до російського атташе в Білгороді, яке мене вирятувало з поважної біди в Нішу у Сербії в часі подорожі через Сербію до Відня. Болгарську візу я дістав дуже легко, здається завдяки помочі сотн. Олесницького.

В січні сів я на пароход, в день захоплення Одеси більшовиками і доїхав до Варни в Болгарії.

Тут зачинається третий період моєї розвідчої служби. (Докінчення буде).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

НАД СТАВОМ

Як з пробитим наскрізь серцем
захлипаючись, Ти впав,
шумів тихо очеретом
(десь друзі далеко — летом...)
став.

Гей, шуміли очерети
в ту годину весняну —
віти верби понад воду
(ніби мати: »Сину, де ти?«)
хтось нагнув.

Тихо хвилі в даль зелену
буйний вітер покотив:
»...вже я, нене, не повернусь
не повернусь, моя нене,
до розцвілих, житних нив...«

Полетіли друзі летом — журавлі...
»Не повернусь, моя нене...«
(Нагнулися очерети
до землі...)

»Не повернусь, моя нене, до тих нив,
що любив їх так шалене,
так жагуче їх любив...«

Бій за Калинівку

Написав: *Михайло Островерха.*

Початок серпня 1919 року.

По здобутті міста Виниці наш III курінь X Бригади У. Г. А. стояв супочинком у заведенні для божевільних під самим містом. Коротко ми тут відпочивали — либонь два дні. Настрій серед наших козаків був бадьорий: до воєнних успіхів долучився ще один — хліб, сіль, чого ми досі (стоячи в селі Стара Гута, потім Гоголі) не мали.

Ходили ми й до міста Винниці. Брали участь у могутньому похороні героїв, що згинули в кігтях московської чека у Винниці. Тут уперше бачив я гол. отамана С. Петлюру. Пригадую собі, як йшов він у супроводі нашого уряду. Мою увагу прикували риси його обличчя героя фанатика, його очі, що палали вогнем віри.

З цього заведення ходили ми до міста також — співаки — співати шлюб сотникові Климкевичеві.

Здається третього дня перед полуднем наш курінь рушив у похід у напрямку стації Калинівка — залізничий вузол на Козятин—Бердичів—Янів. День був погідний. Надивившись на ті забризкані кровю наших козаків мури чека у Винниці, ми покидали це місто, як осоружний сон, і йшли на широко отворене поле бою. За нами гляділи то цікаві, то здивовані, то задумані очі міщан.

За Винницею, у половині дороги на Калинівку, зустріли ми по дорозі Чорних Запорожців, які вертали з боєвої лінії і яких ми зміняли. Ми йшли повз себе: наш курінь уперше ішов у боєву лінію змінити рідних братів. Помічалася в нас усіх як ніколи краще — єдність крови і гордість: ми там були! Ми туди йдемо!

Хтось із Запорожців спитав:

— Що це за частина?

— Курінь III X-ої бригади.

— Хай вам! Більший, як наша дівізія! — відповів запорожець, регочучись вдоволено.

Заходило сонце як ми поромами переправлялися на той бік ріки Бугу. Сумерк котився близькими лісами, як ми вже були в якомусь невеличкому, небагатому селі. Це вже по тому боці ріки в сторону Калинівки. Яке це село — ніяк не пригадую собі. Тут ми, в острому поготівлі, лишилися на нічліг.

У хатах світили, замість ламп, скалками, які горіли біля печі. Нафти не було. Дим застилав хату. В димній темені хати, яку розблимлював кволенький блиск світла щипки, притахала бадьорість усього дня. Вчувалися в душі муки наших у підземеллях чека, непевність цих людей, що глядять у цю задимлену темряву. Стомлене походом тіло западало в сон.

* * *

Ще сонце не зійшло, ще роси блестіли раннім небом, ми подалися лісом у сторону ст. Калинівки. Пройшли декілька верств і зупинилися. Баня неба повніла, вщерть сонцем наливалася. Ліс гомонів таким співом пташні, аж той спів хвилював, як пречисті простори подільських піль.

Три сотні і кулемети пішли вперед. Сотня, у якій я був, лишилася в боєвому запасі. На право від нас IX Бригада У. Г. А. В переді заторохкотів кулемет. Гримнули гармати большевиків.

Гарматній полк отамана Карася — (згинув у 1920 р. під Проскуровом), що ніччю прибув сюди, розташувався нишком серед лісу. Сам отаман Карась пішов уперед і, закравшись до вітрака, телефонічно прилаштовує доціл своїх гармат. Большевики — шукають своїми гарматніми стрільнами по лісу: просто видно, що шукають.

Пташки замовкли, а сонце пливе по блакиті, радіючи нами.

Біля одніської хати сидить наш бриґадир сотник Кондрацький. Безнастанно слідить за мапою: що разу підходять із боєвої лінії вістуни, що приносять звіти.

Ми підійшли до наших гармат. Приготовляються. Врешті — наказ: вогонь. З початку — з рідкими зупинками — кожна гармата жбурнула стрільно. По кількох хвилинах — бомбардний вогонь!

Вихилясом ходить ліс. Гомін стелиться коврами і єднає небо, сонце, нас.

Це по Тернополі — був другий правдивий бомбардний вогонь наших гармат.

По сорок пяти хвилинах гармати втихли. Підійшов от. Карась. Його завсіди розсміяні, щасливі сині очі виявляли повне вдоволення.

— Вечором — ми в Калинівці! — сказав. — Гармати вже не мають що там робити: тепер піхота просто побіжить вперед! —

Справді — з боєвої лінії нісся безнастанний крісовий вогонь більшовиків і, глухіший, наш. Приводили полонених. Були між ними Мадяри. З ними, на очах Кондрацького, суворо рахувалися ті, що їх приводили, що до них мали право.

Сонце хилилося до заходу. На переді вогонь рідшав, слабнув, притих.

Де-де, несміливо, крадькома, мов із під листка, визирав тихий-тихий цвіркіт птахи. Питалася одна в одної, як сусідки: „а виглянь, серце, чи не пора дальше співати?"

Ще ми збірки не зробили, як ліс передвечірним співом аж двигтів! І в нашу молоду кров наливалося молоде, простірне, пахуче літо самостійної України. Кров упавших Братів дальше горіла в наших жилах і вони жили в нас.

Вечором ми були в Калинівці. Тут ночували.

А поля в місячному сяйві пахли спілими ланами, та полукіпками.

Рим, весна, 1933.

Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА.

ТРИ МІСЯЦІ НА ВІДТИНКУ УГНОВА.

(Листопад і грудень 1918 р. і січень 1919. в Угнівщині).

Написав: *Др Степан Божик.*

— СІЧЕНЬ 1919. Р. —

1. січня. — Наша артилерія від години 1-шої до 3-ої в ночі острілювала надходячі до Рави Руської поїзди — з транспортами.

2. січня. — Батерія поручника Околота, що кілька днів стояла постоєм в Піддубцях, переїхала до Карова.

Година 10.30 чути арматню стріляниму в околици Камінки Липник.

Перед вечором польський відділ від сторони Лащева надіхав до Губинки і звідти повів наступ на с. Річицю. Скріплена станиця жандармерії під командою булавного вахмістра жандармерії О. Процева, відважною поставою і протинасту-

СТІЙНА СОТНЯ УВ в УГНОВІ

Печатки, уживані українськими командами в Угнові і Раві Руській.

пом відперла противника, що зі стратами подався в Холмщину. По нашій стороні був один убитий стрілець Н. Н. родом з Василева Великого.

3. січня. — До Рави Руської приїзджають що раз більші польські сили. Сподіваний наступ на Угнів. — На алярми Річицької станиці жандармерії, що відпертий нею вчера зі стратами противник готов поновити напади більшими силами, вислано з Угнова до Річиці одну пішу угнірську сотню під командою четара Михайла Чіха.

4. січня. — Ніччу з 3. на 4. січня польський відділ під командою майора Ліса-Кулі наступом від сторони с. Руда Журавецька і с. Новосілок заняв Махнів, а опісля с. Новосілки Кардинальські, розбив першу угнівську сотню (під кмдою четаря Бречки) і забрав в полон 30 стрільців. Сотня стратила тоді 4 скорострілі.

Перед полуднем протинаступом обох куренів відтинка Угнів мимо сильного опору, який ставив противник, острілюючи наші частини з двох армат і численних скорострілів, занято Махнів і Новосілки. Боєва лінія тягнулася отвертим полем від с. Вербиця аж під граничний ліс, що є під Новосілками. — Польський відділ розбито. На полі бою остало 80 убитих польських вояків, здобуто одну армату і 6 скорострілів та кільканайцять полонених. Понадто звільнено полонених в ночі 30 стрільців, що їх поляки держали замкнених в церкві. Між полоненими було 2 польських старшин. Один з них підпоручник Сікора помер у Полевім лазареті в Угнові. — По нашій стороні упав в тім бою один стрілець Кирило Вербовий з Корнів і було кількох ранених. Ранених відвезено тогож дня до шпиталю в Камінці Струміловій.

(Мимо того польський комунікат з того дня голосить, що відділи майора Ліса-Кулі заняли м. Угнів. Тимчасом вони лише хотіли заняти).

5. січня. — Сонішня погідна днина. Ніччу ясно і вітер.

Від сторони Рави Руської чути сильну арматню стріляниму в напрямі Жовкви.

Наша сотня в Вільці Вербицькій покопала сильні окопи і одротовує їх колючим дротом від сторони Махнова.

Дислокація українських частин на відтинку Угнова того дня представляється так:

1. Угнівський курінь під командою четара Івана Пушкара. Місце постою: Вілька Вербицька. Тамже в запасі: 2. угнівська сотня під командою четара Андрея Шустикевича. 1. угнівська сотня (під кмдою четара Бречки), 3. угнівська сотня (під кмдою чет. Табаки) і 5. угнівська сотня під кмдою хорунжого Маґури стоять в Махнові. — 4. угнівська сотня окремо під командою хорунжого Микуловича в с. Забірю, копає окопи і забезпечує дротами.

3. курінь п. п. Мазепи (гуцульський): під командою четара Стефана Васкана. Місце постою команди в Вербиці. — Сотні: в Вербиці, на Михайлівці і на Зеленій.

В Карові: Сотня полевої жандармерії.

В Угнові: Півсотня радехівська під кмдою хорунжого Павлюка в мужеській школі, на дворці в бараках стійкова сотня під командою Ю. Гіля, переходовий відділ під командою хорунжого М. Гнідеця, чета телефоністів під командою хор. Слуки, чета кавалерії під командою хорунжого Палюшка та чета полевої жандармерії. Позатим

стоять тут команди і установи, як в дні 31-го грудня.

6. січня. — Хмарна, але погідна днина. На фронті спокійно через день. В Святий Вечер около години 23-тої поляки розпочали наступ на цілім відтинку Угнова. На Махнів ішов їх наступ від сторони Руди Журавецької та Новосілок, а навіть обходом від сторони Вербиці. Залога Махнова по перестрілці завернула на Вільку Вербицьку. Між Махновом а Вербицею впав на стежі курінний командант четар Іван Пушкар, про що лискавкою рознеслася сумна вістка по всіх частинах і цілій Угнівщині[1]). Рівночасно ішов наступ на стацію Зелена. Наша залога стації відступила до Михайлівки. З панцирки, що задержалася під ст. Зелена, поляки острілювали с. Забірє. З фільварку в Забірю на с. Забірє посувався відділ польської кінноти, а з с. Гійче наступала польська піхота, однак їх відперто. В Угнові цілу ніч строге поготівля.

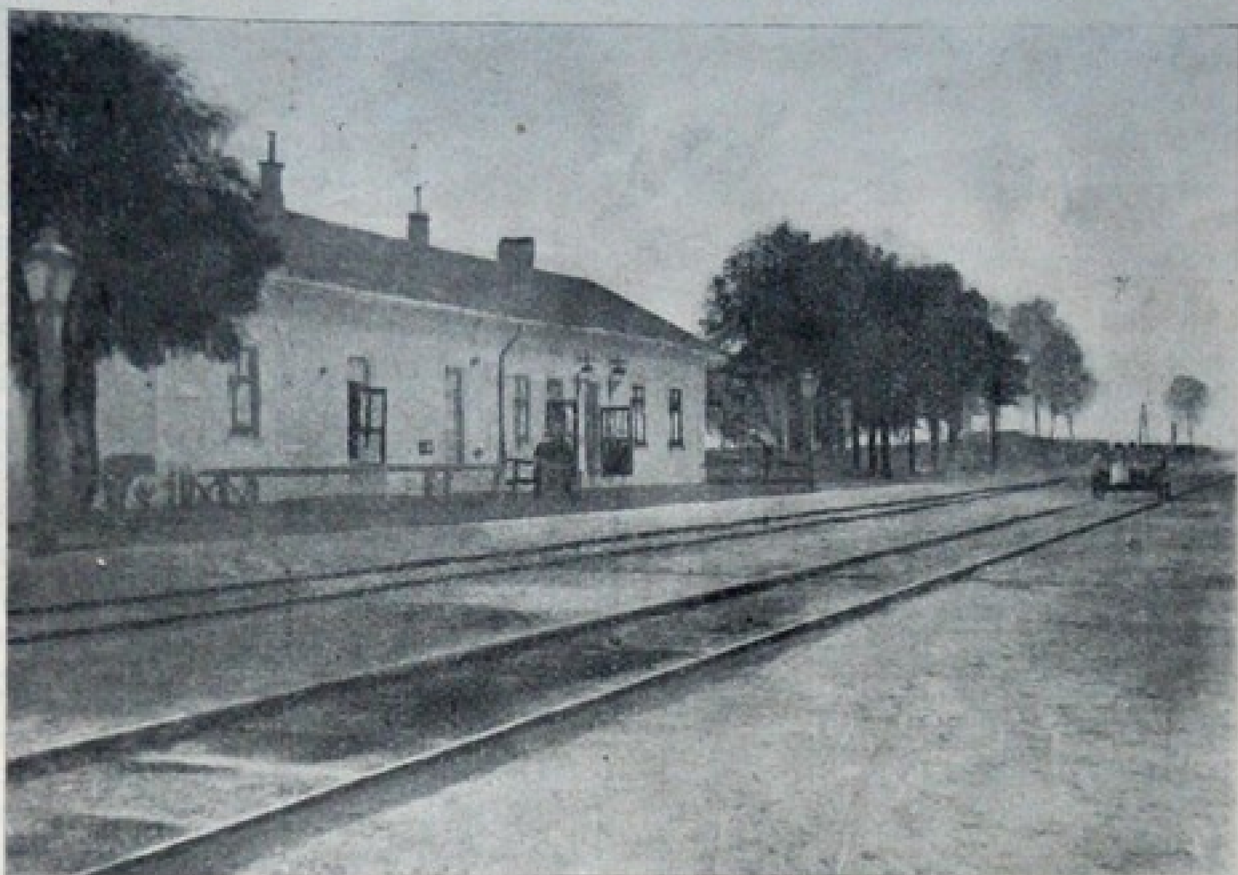
7. січня. — Рано ситуація поліпшилася. З полудня прибула з Луцька придніпрянська сотня під командою сотника Єрощука і одна сотня сокальська під командою четаря Павла Лаха. Щойно перед вечором наші позиції захиталися Команда ґрупи „відтинка Угнів" зарядила евакуацію Угнова і загальний відворот всіх сотень та концентрацію в напрямі Карова—Домашева—Прукентала і Хлівчан. Відворот більшости фронтових сотень не пішов поза село Карлів.

8. січня. — Хмарно. Погода. Рано увійшов до Угнова кінний польський відділ (зі списами). Був тут цілий день, а на ніч уступив. З кінним польським відділом утікло кількох угнівських хлопців-поляків. З шевської школи забрав польський кінний відділ около 300 крісів, що їх там переховувала Команда відтинка Угнів, а котрих в часі евакуації Угнова не вспіла вивести. Дивним збігом обставин цього дня дістався в полон поляків хорунжий М. Гнідець.

9. січня. — Хмарно. Погода. Після уступлення польського кінного відділу з Угнова рушили вперед сотні обох куренів на Піддубці, Михайлівку, Корні і Махнів. Наступ на Махнів заскочив там майора Ліса-Кулю зі штабом так нагло, що він сам ледви утік в сторону Журавець. Ціла його канцелярія враз з дневником власноручно ним писаним впала в руки наших частин. З дневника того довідалися в Угнові між іншим, що позволено українському старшині Максимові Гнідецові, який дістався попереднього дня в полон, бачитися в Любичі з його ріднею. В Махнові забрано полякам три армати та три скорострілі.

Того самого дня пополудні перша угнівська сотня під командою четара Дмитра Бречки і придніпрянська сотня сотника Єрощука заняла Річки і вислала стежі під Раву Руську. Були поголоски, що тогож дня ґрупа сотника Клєя заняла Раву Руську і посувається в сторону с. Гребенне. Поголоски ті не справдилися, тому ті наші сотні відступили на ст. Зелена і в с. Михайлівку.

В Угнові переведено арештовання серед місцевих поляків, шукаючи винних гощення польських

Стація Угнів. Напроти неї за залізною дорогою стояли бараки, серед котрих в бравурнім наступі в дні 21. січня 1919 р. впав курінний четар Степан Васкан.

патруль і видачі сховку 300 крісів захованих в шевській школі.

10. січня. — Майже всіх арештованих попереднього дня поляків випущено на вільну стопу. Серед місцевих жидів паніка — беруть масово перепустки і виїздять з Угнова.

Наші частини стоять знову в Забірю—Зеленій—Михайлівці—Піддубцях—Вільці Вербицькій — Махнові і Новосілках.

11. січня. — Хмарно. Мрака. Вертають до Угнова прифронтові цивільні і військові установи. Заряджено новий побір до війська. Евакуовано більшу скількість вибухових матеріялів, а надто оборонних до Камінки Струмілової і Сокаля, яких польські відділи не вспіли забрати. — В Вербиці відбувся величавий похорон першого курінного команданта четара Івана Пушкаря.

13. січня. — В ночі з 12. на 13. січня польські відділи старалися вдерти до Новосілок Кардинальських, однак їх відперто. Довідуємося, що в днях між 6. а 11. січня через Жовкву і Куликів продиралася з боєм до Львова сильна польська ґрупа під командою полковника Кулінського, зложена з 7 баталіонів піхоти, трьох батерій і 2 швардронів кінноти. Наші частини жовківської округи

[1]) Гляди: Некрольоґ-спомин про четара Івана Пушкара в Календарі „Червоної Калини" за 1932. р., стр. 121. Четар Іван Пушкар, родом з Вербиці коло Угнова, урод. 1891., син свідомої селянської сімї, студент медицини.

заняли відтак Жовкву і Куликів, забираючи в полон 50 полонених та здобуваючи 5 авт. 17 скорострілів, 4 вагони з артилерійськими знарядами, тягаровий поїзд з харчами, арматами і инше. Угнів атакували від тепер від сторони Рави Руської і Любичі відділи новоформованої генералом Ромером польської групи „Буг". Надто від півночі заганялися в Угнівщину бічні відділи польської кінної бриґади полковника Беліни, зложеної з одного баталіону піхоти, 6 швадронів кінноти і одної батерії, що посувалася в перших днях січня на Долгобичів, Варяж в напрямі Сокаля.

Поля перед Угновом.

19. січня. — Між 14. а 19. січня на відтинку Угнова було відносно спокійно. — Час той зужито на виловлення дезертирів і поповнення сотень.

В сам день Йордану відбулося водосвятіє коло читальні „Просвіти" в Угнові з великою парадою. В параді брало участь українське військо, котрого відділ віддав почесні стріли.

20. січня. — Хмарно, але погода. Ідуть приготовання до наступу на Раву Руську, про що заголосно говорять. Вечором около 18-тої години фронтові стежі приловили двох шпіонів, що перетинали телефонічні дроти.

21. січня. — Ніччу з 20. на 21. січня з понеділка на вівторок більший польський відділ напав на нашу залогу на Зеленій, а виперши його звідтам, по зведенім бою на Михайлівці примусив першу угнівську сотню, що там стояла, відступати в сторону Карова. Візвана на поміч з Піддубець друга угнівська сотня мимо поспіху застала вже Михайлівку заняту поляками, а їх відділи спішно посувалися гостинцем і полями понад гостинцем в сторону Угнова. Згідно з приказом друга сотня вицофалася в сторону Вільки Вербицької. На зустріч польським відділам вийшла з Угнова вишкільна сотня скорострільна під кмдою хор. М. Е. і кінна півсотня під кмдою пор. Палюшка, а міжтим заряджено спішну евакуацію Угнова гостинцем коло млина в сторону с. Корчева. — По перестрілці, що тревала добру годину, українські частини, котрі боронили Угнова, подалися в сторону Корчева і Карова, а польські відділи з криком „гура, гура..." заняли Угнів, по нім с. Заставе і стацію Угнів. — В цей спосіб польські відділи опинилися поміж українськими сотнями зґрупованими в Карові (першою угнівською сотнею і сотнею полевої жандармерії), і сотнями гуцульського куріня і другого угнівською сотнею, що під командою курінного команданта четаря Степана Васкана стягнулися на Вільці Вербицькій, а звідси попід Новосілки передісталися до Диниск.

Раньом в с. Динисках курінний комендант четар Степан Васкан зробив збірку старшин, на якій зорієнтувавши всіх в ситуації видав наказ до наступу на бараки коло стації Угнів, на стацію Угнів, на Заставе і м. Угнів, де відпочивав власне противник. — Сотні рушили в сторону Угнова.

Четар Андрій Шустикевич, що як комендант другої угнівської сотні брав участь в наступі, описує: „...коли стали нам видні бараки, курінь розвинувся в розстрільну, на переді якої ішов сам курінний: „стріляй, це поляки", а за тим посипались стріли на ворога, що спокійно сидів в бараках і не ждав такого привіту. Між бараками счинилась метушня. Поляки вибігають з бараків і відстрілюються. Курінний командує: „хлопці, слава — вперед!" і з соток грудей роздається грімке „слава" і відбивається десь далеко відгомоном в угнівськім лісі. Мов вихор летить розстрільна і окружає півколом бараки. З великими втратами втікають поляки на стацію. В наші руки попадає богато полонених, зброї, скорострілів і амуніції. Зі ст. Угнів і від с. Заставе сиплеться на нас град куль. Десь ще в бараках вибухають наші ручні ґранати. Перебігаючи одинцем вперед залізничу дорогу, посувається наша розстрільна до стації. Нараз розноситься вістка: „курінний, четар Васкан убитий!" Впав між бараками поцілений кулею в голову. Мимо того розстрільна суне серед граду куль вперед. Ось добігає до стаційного будинку: кілька ручних ґранат кинених через вікна — вибух і стація Угнів в руках наших. За тим по довшій перестрілці занимаємо і с. Заставе. Ворог втікає через покриті снігом сіножаті до міста. Мало хто з них добіг до перших домів. Навздогін їм летять наші кулі, за хвилю поля вкрилися численними трупами".

Закипів завзятий і кровавий бій, що тревав більше як 5 годин. Стягнені в сторону млина з міста польські резерви ставлять завзятий опір; доступ до міста утруднює захований в млині їх скоростріл. Мимо того наші наступають. Падуть

забиті, відходять ранені. — Між тим сотня полевої жандармерії, що була в Карові і перша угнівська сотня, що там уступила ніччу з Михайлівки, рушили від сторони Карова через передмістя. Тепер польська ґрупа мусіла розділитися і зачала вицофуватися з над Солокії. Мимо того ставить завзятий опір, хоч наступаючі з двох сторін наші сотні завдають їй дуже великі шкоди. Щойно в ночі опускає польська ґрупа місто, забираючи з собою богато підвод наповнених убитими і раненими. Наші понесли також дуже поважні страти і не мали сил по двох днях і ночах боїв переслідувати уступаючого в сторону Рави Руської противника.

22. січня. — Рано увійшли до Угнова наші передні стежі, а за ними сотні. Вернули Окружна В. К. Рава Руська, Команда ґрупи відтинка Угнів і Стаційна Команда, що опинилися були аж в Корчеві. Тогож дня відбулися величаві похорони убитих наших героїв. Четаря Степана Васкана і часть поляглих стрільців переведено на цвинтар в Вербиці, решту поляглих похоронено в Угнові. Мов рідних синів пращали угнівці і вербичани поляглих в бою за волю батьківщини, скроплюючи їх могили сльозами[1]).

23. січня. — Хмарно. Наші сотні обсадили Михайлівку—Піддубці — Карів — Вільку Вербицьку. Сподіваний новий наступ поляків. В місті Угнові від тепер стале поготівля. Дотеперішний командант ґрупи відтинка Угнів сотник Володимир Стафіняк одержав відпустку, команду перебрав сотник Василь Хромяк[2]).

На стрілецьких могилах в Угнові. — Під памятковим хрестом стоїть гурток тих, що могили упорядкували.

25. січня. — Ситуація: В Раві Руській поляки ґрупували більші сили: „ґрупу Буг“ — зложену з 3 свіжих баталіонів під командою полковника Бербецького і 2 баталіонів підгалянських стрільців з трома панцирними поїздами. Ґрупа та диспонує в другій половині січня 5.600 людьми і як видно з її наступу на Угнів в ночі з 20. на 21. січня поставила собі за ціль усунути з Угнова і околиці українські сили. Завдання то при своїй чисельній перевазі і далеко кращім узброєнню могла осягнути тепер легко, бо в Угнові і околиці є вже тепер лиш сильно перемучені, здекомплетовані, зле приодіті сотні двох ще тому $1^1/_2$ місяця сильних українських курінів, що доси стратили двох, а властиво трьох курінних командантів і мають за собою десятки убитих і ранених стрільців і підстаршин, десятки боїв і непроспаних ночей.

Дислокація українських збройних сил ґрупи відтинка Угнів того дня представляється так: В **Карові:** стоять: сотня полевої жандармерії, перша угнівська сотня і друга сотня гуцульського куріня; на **Михайлівці:** придніпрянська сотня (петлюрівська) сот. Єрощука і одна угнівська сотня під командою хорунжого М. Е.; в **Піддубцях:** дві угнівські сотні, одна під кмдою хор. М-и, а друга під командою четаря Андрея Шустикевича; на **Вільці Вербицькій:** три сотні гуцульського куріня; в **Угнові** на двірці: стійкова сотня і інтендантура, а в місті: переходовий відділ, Окружна Команда Військова, Команда ґрупи відтинка Угнів з півсотнею кавалерії, Стаційна Команда, а в **Корчеві** батерія під командою поручника Окслота. — Сотні гуцульського курі-

[1]) Поляглого курінного четаря Степана Васкана (родом з Веренчанки коло Кіцманя на Буковині) поховано побіч другого курінного четара Івана Пушкара в могилі при вході на цвинтар в Вербиці. Решту стрільців перевезених до Вербиці поховано в двох братських могилах: в одній одинацять стрільців, в другій сім. На могилах четарів родина Пушкарів поставила камінний памятник-хрест з написом, а на братських могилах невідомих стрільців (список затратився) поставило громадянство три великі дубові хрести з написами „Борці за волю України“. — В м. Угнові на цвинтарі спочиває також часть поляглих в тім памятнім бою стрільців в північно-східній части цвинтара побіч погибших трагічною смертю в вогні в дні 12. грудня 1918. р. В Угнові в пятьох могилах лежить тринацять наших оборонців Батьківщини, з яких знову 4 незнаного імени, 9 знаних назвищ вписали на хрестах в р. 1921. повернувші з війни товариші. Над усіма могилами панує памятковий сімметровий дубовий хрест з вінцем з кільчастого дроту і написом на щиті голосить: „Слава Борцям поляглим за волю України“. Торжественне посвячення памяткового хреста і перша панахида відбулася тут дня 24. липня 1921. Від того часу рік-річно відбуваються величаві панахиди так в Вербиці як і в Угнові, а на могили поляглих спішать тоді сотками, а в Вербицю на могили двох геройських курінних командантів тисячі поклонників. — Могилами опікується Філія Товариства Охорони Воєнних Могил в Угнові.

[2]) Сотник Василь Хромяк родом з Гузієва коло Долини, помер 2. лютого 1920. р. в Новій Ушиці.

Перша панахида на стрілецьких могилах в Угнові дня 24. липня 1921.

ня (3. курінь п. п. Імени Гетьмана Івана Мазепи) зачинають домагатися відпочинку.

26. січня. — Хмарно. Погода. Ніччу мороз. Від ранного ранку поготівля. Поляки всіми силами „ґрупи Буг“ розпочали наступ на цілім фронті. На Михайлівці, що її три дні тому там спрямовані сотні вспіли на добре обдротувати і окопати, зачався бій о годині 7-мій рано. Коло години десятої (10) польські відділи заатакували наші сотні в Карові від сторони с. Салаші. — Около 16-тої години було видно, що тим разом збройні сили ґрупи відтинка Угнів не устояться перед чотирократно переважаючими силами польських військ і команда ґрупи наказала відворот в напрямку с. Корчів. На Михайлівці бій тревав найдовше. Там геройська постава четара з придніпрянської сотні — славної памяти Анатоля Гусева, що аж до останньої хвилі життя мимо тяжких ран не переставав січи наступаючих поляків зі свого скорострілa, при котрім і впав, не давала там нашим сотням відлучитися від противника. В Корчів прибули вони найпізніше. — В Карові захитався фронт щойно після тяжкого зранення ворожими кулями (в живіт) команданта ІІ-ої коломийської сотні 3. полевого куріня піхотного полку Імени Гетьмана Івана Мазепи — славної памяти четара Юрка Мельника (родом з Яблонова коло Печеніжина). Винесений з бою в тяжких болях помер він в дорозі до шпиталю в Сокалі в 30-ім році життя з одною просьбою на устах, щоби його поховати в Яблонові. Це і сталося. В бою в Карові мали наші сотні більшу скількість ранених і пятьох поляглих. Поляглих поховали місцеві селяни на цвинтарі в Карові в одній братській могилі, на котрій в 1931 р. заходом місцевих ґімназистів станув паматковий хрест з вінцем з кільчастого дроту та відповідним написом. — Славної памяти четар Анатоль Гусев, студент прав родом з Київщини, упав і остав на Михайлівці (Михайлівка, це німецька кольонія). — Вечором батерія пор. Околота з Корчева, де здержалися відступаючі сотні, команди і установи, віддала неначе пращальні два стріли на занятий польськими військами Угнів. Один зі стрілів (ґранат) попав в будинок мужеської школи, де містилась ще вчора Стаційна Команда У. В. в Угнові, а де безпосередно по заняттю Угнова мала приміститись команда польських військ, однак ґраната не експльодувала, лиш нових гостей виполохала зі школи.

Около 22-гої години запанував спокій на фронті, хоч тут і там було чути стріли. Темна ніч розділила і поклала на спочинок противників: українські частини в Корчеві—Стаях—Домашеві, а польські частини в Угнові і Карові.

(Докінчення буде).

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

В числі IV. Л. Ч. К. у першій частині статті на стор. 9. в другій шпальті в пятім рядку з гори надруковано **„в Белзі“**, а має бути **„в Белзці“**, на стор. 13. в другій шпальті в 21 рядку з гори надруковано: **1. гуцульський** курінь під командою четара Івана Пушкара“, а має бути **„1. угнівський** курінь під командою четара Івана Пушкара“, а також в 41 рядку надкруковано: „обчислюємо на около **1000** людей харчевого стану“ а має бути „обчислюємо на около **1600** людей харчевого стану“.

МИХАЙЛО ОСТРОВЕРХА

Коли за волю бились ми...

В повну ніч,
коли зорі росами набрякли,
соловій
в цих росах пісню напував.
В повну ніч,
коли яблонь квітом затужила,
соловій
цю тугу піснею сповняв.

І в цю ніч,
коли терням шлях слався перед нами,
вороття
з цього шляху ми не знали.
Зорі.
Квіт яблоні.
Горячий рев гармат.
:Наш світ!

Памятки минулого

Зібрав: *Василь Бачинський*, сот. УГА.

Читаючи недавно опис вражінь з подорожі по большевії, стрінув я між іншим опис музею зброї в Москві на Кремлі. Цей музей зброї заложений ще в 16-тому столітті Іваном Грізним. Від того, що там бачиться, подає очевидець, запирає віддих, мутиться ум. Є там славна „Шапка Мономаха" із литого золота, вибивана брилянтами. Це дарунок татарських ханів для Руриковичів. Безліч всілякого роду рушниць, стрільб, пістолів, шабель, мечів, цілі відділи лицарів закутих у зброю. Козацькі чайки, якими славні наші предки крізь Дніпрове гирло пробивались, їх самопали та шаблюки, що об мури Царгороду щербились — — —

Неодна цінна памятка нашого славного минулого криється в музеї на холодному Кремлі. Памятки наших Гетьманів, Запоріжжа, а зокрема памятки з недавно минулої боротьби за самостійність України.

Отсе передаю кілька стрічок опису шаблі гетьмана Мазепи, гетьманських клейнотів, та памяток Запорожців:

Шабля Мазепи.

Як подає тодішній очевидець, шабля славного гетьмана була зроблена із золоченого срібла, гарної та тревалої роботи. Рукоять шаблі обложена скірою з вужа. Похва з чорної скіри, з наконечниками та переймами для кільців теж із золоченого срібла. Ціла шабля довга приблизно на півтора метра. Клинок шаблі має такий напис: „Надежда в Бозе, а крипость вь руцеправому дилу конець. Мазепа". А на другій стороні такий знову напис: „На гибель супостата вь Сиче дерзающому смерть 1687. г." Письмо на шаблі рукописне, а форма така сама, яку ми бачимо в письмах Мазепи, приміром в універсалах. Цю шаблю подарував в 1836 р. ґраф Батурлін музеєві, який оснувався в Вороніжі в память Петра Великого. До року 1849 була ця шабля у міській раді міста Вороніжа. В цьому році російський міністер внутрішніх справ подарував шаблю цареві Миколі. Відтак находилась вона в царському музеї в Царському Селі.

Гетьманські клейноти.

Знаний дослідник нашої бувальщини Олександер Лазаревський найшов в архіві ґенеральної канцелярії опис гетьманських клейнотів, які оставив при виїзді гетьман Розумовський у Глухові. Опис цей споряджений в російській мові. Описом цим обнято такі річи та предмети:

1) Царська грамота на гетьманську гідність. При цій грамоті велика печатка із шнуром, та двома золотими китицями. Печатка у срібному, позолоченому покровці. Самаж грамота у покровці скірянім, виложенім в середині зеленим аксамітом.

2) Царська грамота на гідність ґрафа. Грамота та печатка виглядає так само, як грамота на гідність гетьмана, тільки що покровець на саму грамоту з червоної скіри, а в середині виложений червоним аксамітом.

3) Скринка на булаву, бунчук та печатку. Скринка ця виложена з верха зеленим аксамітом та золотою мережкою, місцями вибита срібною позолочуваною бляхою. В середині виложена теж зеленим аксамітом, вузко мережана золотом. У скринці булава виложена самоцвітами у золотій оправі. Бунчук та печатка теж у золотій оправі.

4) Пара срібних кітлів, до них два покривала із зеленого аксаміту, мережані золотом. Дванацять золотих китиць на шнурах. Дві малинові подушечки, та залізні підніжки, які належать до кітлів.

5) Деревляна скринка. В ній чотири срібні сурми із золотими шнурами та китицями. При шнурах чотири срібні мунштуки.

6) Дві хоругви. Одна біла, а друга жовта. На хоругвах сукняний покровець. При білій хоругві білий шовковий шнур. Три деревляні держаки. Один до хоругви, другий до бунчука, а третій до знамена (прапорця), який був при хоругві.

7) Деревляна скринка. З верху розмальована, а в середині вибита білою матерією. В ній срібна булава з ріжними дорогими каменями. В горі бракує три камені, а в долині сім каменів. Друга булава теж срібна, місцями визолочена. В горі бракує сім каменів. Третя булава срібна. Був там ще старий бунчук, та пять срібних та мідяних пірначів. Крім цього срібна печатка ґенерального суду.

Запороські памятки:

Ще перед кілька десятками років в запороській церкві св. Покрови в селі Нікополі над Дніпром, недалеко від пристані находилися такі памятки:

1) Євангелія в срібній оправі.

2) Плащениця з написом: „Сія плащеница раба Божія Іоанна Гаркуши, куреня Тимошовського".

3) Чаша виложена монетами з років: 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1598 і 1600.

4) Золота медаль, яку дарувала Катерина II. На медалі вибито: „Войска Запорожскаго полковнику Коленкѣ за отлично храбрые противу непріятеля поступки".

5) Срібна таблиця з хрестом на середині, та з написами: „У семь крестѣ животворящее древо" а також: „Сия таблица до храму Покрова Пресвятыя Бороґодици сооружена коштомь всего войска Запороского а стараніемь Ктитора Павла за атамана Кошового Павла Козлицкого 1747 (?) году, мця октоврія Гдня".

6) Образ Покрови Матері Божої, в якого горішній частині зображений св. Микола, а на право Архангел Михайло. Під останніми двома поста-

тями в низу зображені дві ґрупи Запорожців в повній святочній одежі. Очі Запорожців звернені на Матір Божу. Від уст одного з Запорожців тягнеться стяжка горі до образу Богородиці, а на ній написано: „Молимь, покрій нас честнымь Твоимь покровомь и избави нас оть всякого зла“.

Що діється із усіми цими памятками нашої військової минувшини — невідомо.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V.—17. VII. 1919).

5. Воєнна Рада в Начальній Команді в Ходорові.

Тимчасом туман надій на Антанту та на успіх переговорів з нею й з Поляками не покидав українських політиків і військових ані на хвилю аж майже до самої катастрофи. Замість кинутися до праці над реорґанізацією Армії, та придбанням для неї доповнень в людях, оружжя, муніції й всього того, чого їй треба було (а це, на півтора місяця перед травневою катастрофою, можна ще було зробити), тодішні представники Уряду й Армії надіялися на справедливість, милосердя й добру волю Антанти, радили й... майже нічого не робили. Що так з кінцем березня 1919. р. було, маємо доказ у відбутій тоді „воєнній раді“ в Начальній Команді в Ходорові. Ця нарада, чи рада, відбулася цього-ж самого дня, що й стріча з польською делеґацією для переговорів в Хирові, це є 27. березня, о 18. годині. В ній, як Пресова Кватира Н. К. Г. А. подала, взяли участь слідуючі представники Уряду й Армії: Члени Директорії Андріївський і Швець, Президент Укр. Нац. Ради др. Петрушевич, командуючий Галицькою Армією ґен. Ом. Павленко, міністри У. Н. Р. Чопівський і Кривецький, президент Державних Секретарів др. Голубович, шеф штабу Гал. Армії полк. Курманович, полк. Капустянський, тов. Держ. Секретаря Військ. Справ от. Бубела, державний контрольор Сімонов, полк. Красінський, отаман Ерле й кількох інших визначних людей з Наддніпрянщини. Проводив нарадам член Директорії проф. Швець. Звідомлення Пресової Кватири подало, що нарада, на основі реферату полк. Курмановича й полк. Капустянського ствердила, „*що наша мілітарна ситуація на всіх фронтах скріпилася, настрій військ є добрий і значно внаслідок успіхів піднісся, орґанізація нових частин поступає*, а селянство відноситься прихильно до українського війська. Обговорено плян дальшої мілітарної акції. *Ухвалено зажадати від Антанти безпроволочної достави муніції, одежі, обуви й всяких технічних середників для Української Армії.* Держава забезпечить жовнірам землю а їх родинам виплатить причинки. *Стверджено, що міжнародне наше положення поліпшилося та що українська державність внаслідок внутрішної консолідації забезпечена.* Ухвалено устроїти зїзд представників українських діячів, які схотять зєдинитися для будови Української Народньої Республіки“ („Стрілець“ ч. 14. з 28. III. 1919., стор. 1; підкреслення мої, І. К.).

Можна додумуватися, що звідомлення Пресової Кватири Н. К. Г. А. не відбігало від правди й що на цій „воєнній раді“ висловлено дійсно такі оптимістичні думки що до стану Армії, міжнародного положення української держави та такі дивні побажання під адресою Антанти. До певної міри могло тоді, 27. березня, дійсно здаватися українським політикам і військовим, що ситуація на фронті вже не буде погіршуватися а навпаки, буде навіть поліпшуватися, як це з дальшого опису побачимо; а дальше інтервенція Антанти в справі завішення оружжя а дальше й перемиря, яка допровадила до зустрічі української й польської делеґації в Хирові, цього ж 27. березня, була причиною надій українських політиків а навіть військових, що Антанта визнасть українську державу, допоможе їй морально й матеріяльно й вирішить справедливо українсько-польський спір. Цих надій не зморозило навіть сейчасове перервання Поляками переговорів в Хирові, бо вони зробили це так зручно, що ще довгий час потім українські політики сподівалися прибуття їх делеґації й навязання переговорів. Але саме ту довели тодішні українські державні керманичі, що вони є слабими політиками, бо ціхою добрих політиків є дар вичування ситуації й передбачування подій та достосування до них біжучих потягнень. І коли-б они були вміли передбачувати, то певно, замість ухвалювати ріжні побажання під адресою Антанти, були би напружили всі свої сили, щоби всі середники так моральні, як і матеріяльні пішли як найскорше на скріплення Армії, щоби цілий український нарід утворив узброєний і здисциплінований вал на фронті, який був би перенятий духом пожертвування аж до побіди. І коли би вони, починаючи свою працю в тому напрямі з кінцем березня, розвивали її енерґічно дальше, то цілком певно були би здержали упадок духа Армії, піднесли її боєздатність та скріпили її ряди так, що й впровадження Поляками до бою армії Галера, не було би нанесло їй катастрофи.

6. Загальна ситуація польських частин в Східній Галичині від 27. III.—14. IV. Послідним успіхом польської березневої протиофензиви було заняття 26. III. місточка Янова (на півн.-зах. від Городка.) Отже їх протиофензивна акція закінчилася не тільки приверненням получення Львова з Перемишлем, але й опануванням Краковеччини, Яворівщини й Янівщини (без Маґерова й обох Вишенок, за які з місцевости велися й дальше завзяті бої), що забезпечило їм тревало залізничий шлях Львів—Перемишль від півночи. Та однак ґен. Івашкевич вже не міг осягнути наказаної йому лінії Рава Руська—Добросин—Жовква—Куликів—Львів, з браку сил. Тому зголосив своїй начальній команді, що до осягнення тієї лінії треба йому 5 свіжих і повних куренів і 2 батерії. На це дістав він 30. III. відповідь від Пілсудського, що згаданої допомоги не буде міг одержати перед 15. кітня. Тому зараз наказав він своїм ґрупам окопатися й одротувати свої становища а шефові інженерії, майорові Домбровському фортифікувати дальше лінію Хирів—Перемишль, а дальше вже не здовж Сяну, але здовж полудневої сторони залізничого шляху Львів—Перемишль. Польські відділи в цьому часі дуже маліли; крім цього панувало в них протягом цілого квітня замішання, внаслідок формування дивізій і полків. Сам Івашкевич, з причини ріжних терть і непорозумінь був на відпустці від 10—16. квітня (Hupert: „Walki..." 234—240.

З цього представлення положення по польській стороні бачимо, що й у польських відділах в цьому часі не було добре, та що їх ситуація не була надто вдоволяюча, хоч осягнули значну територіяльну добичу та зліквідували всі успіхи української березневої офензиви.

7. Ситуація польських відділів напроти „Ґрупи Рудки" від кінця березня до половини квітня. По кількох невдалих наступах познанських куренів ґрупи Конаржевськго на рудецьку ґрупу в днях 20, 22, 23. і 24. березня (або о день скоріше), про що вже ми згадали в березневому числі, наступив на фронті цього відтинка час позиційних, зглядно артилерійських боїв. Гуперт пише, що в часі від 27.—30. березня, коли то погода цілковито не сприяла жадній акції, бо падали безупинні дощі а навіть сніг і стан доріг був застрашаючий, познанська ґрупа Конаржевського, що окопалася на лінії Добряни—Стоділки, провадила тільки артилерійські бої з уфортифікованими напроти Українцями („Walki..." 237).

Окопи польських частин напроти „Ґрупи Рудки" йшли в такий спосіб: Полудневим берегом Стоділок, між Долинянами а Годвишнею до Генриківки (3 курені 1. п. п. Познанців) з позиціями артилерії в Братковичах і Вовчуґах, дальше до двора в Добрянах (II./10. п. п.) і через Милятин (I/10. п. п.) по Довгомостиска, кота 304 (ґрупа полк. Ятельніцкого), Бліх, Кути аж на полудне від Судової Вишні, яка була сильно укріплена. (Hupert: „Walki..." 238).

Від 31. березня по 14. квітня, коли знову панувала сильна непогода, ґрупа Познанців не підпринимала жадної акції, тільки її летуни обкидували бомбами Рудки, Самбір і українські обози. Тоді стали появлятися в цій ґрупі випадки тифу. (Hupert: „Walki..." 245). Боєвий стан тієї ґрупи на 1. квітня виносив: 3.793 вояків, 14 гармат, 76 скорострілів (Hup.: „Zajęcie Małopolski" 14); тільки не знати, чи ту вчислені тільки сили самих Познанців, чи також і двох других куренів непознанських, які входили в склад ґрупи „Конаржевського.

8. Ситуація „Ґрупи Рудки" („Ґрупи Гофмана") від 28. березня до половини квітня[1]). В стані „Ґрупи Рудки" не зайшли в цьому часі якісь поважніші зміни. В склад ґрупи входило згаданих вже 5 куренів, з яких чотири, а саме: I. курінь пор. Тарнавського, II. курінь сот. Станіміра, курінь пор. Ліщинського (виділений часово зі складу VII. Бриґади й приділений до „Ґрупи Рудки"), і курінь пор. Лукіянова, держали фронт, а курінь пор. Струця (IV. кур. У. С. С.), що реорґанізувався, був в запасі. В склад ґрупи входила й дальше „Дніпр. Гарм. Бриґада" але серед гарматчиків Наддніпрянців розпочалися небажані ферменти. 29. березня були зі сторони деяких гарматчиків спроби рабункових виступів в Рудках, однак ці спроби вже в самім зародку зліквідовано. Але це дало причину авторови брошури „Rudki pod okupacją ruską" до поміщення в тій-же брошурі, такої нотатки: „29. III. 919. Bunt kozaków, którzy nie chcą walczyć. Skonsygnowano w rynku wojsko, ustawiono karabiny maszynowe. Od dłuższego czasu dochodziły nas słuchy, że kozacy odmawiają posłuszeństwa, chcą opuścić Galicję, bo nie widzą celu wojny z Polakami. Przyszło do otwartego buntu. Część kozaków rozbrojono, resztę zesłano ułagodzić (? — I. K.) obietnicami" (стор. 22). Однак ця відомість неточна й пересаджена. Цьогож 29. березня розброєно тільки декількох, що виявили охоту грабити Жидів, а бриґада існувала ще якийсь час. Інша річ, що в звязи з такими ферментами й неохотою Наддніпрянців до війни взагалі, а дальше зі згляду на спеціяльне упривілеювання тихже козаків у формі великанських платень, що деморалізувало вояків ґалицьких частин, вищі команди У. Г. А. носилися з гадкою розвязання тієї бриґади, але це наступило дещо пізніше; хвилево проявляла ще ця бриґада боєздатність і острілювала польські становища. Зате курені ґрупи (за винятком одного куреня, а саме пор. Лукіянова) трималися дуже добре й хоча самі не були в силі зробити якоїсь більшої акції, то сам факт, що відбили кількакратні наступи ґрупи Конаржевського в днях 20.—24. березня, а відтак загородили цій ґрупі дорогу так сильно, що вона не могла рушитися ні кроком вперед, свідчить про добрий стан цих куренів. Відтинок фронту, який курені ґрупи занимали, тягнувся тепер від Мальованки (недалеко перехрестя доріг Самбір—Львів, Городок—Комарно) аж по с. Никловичі (на полудн. схід від Судової Вишні) включно. В Мальованці стикалися з рудецькою ґрупою чистини VII. Бриґади Бі-

[1]) На основі: 1) Рукопису о. дра Верґуна, 2) інформацій п. Омеляна Верхоли, 3) власних спостережень автора, 4) згаданої в уступі брошури.

занця (ту стояв відділ скорострілів чет. Верхоли, що передтим належав до залоги панцирного поїзду ч. 2; хор. Верхола підлягав вже команді VII. Бриґади.) Своїм лівим крилом притикала „Ґрупа Рудки“ до „II. Ґрупи 8. Самбірської Бриґади“ званої також „Ґрупою Крукеничі“, якою командував полковник Шепель. Отже фронт „Ґрупи Рудки“ був тепер дещо коротший, як в початках повстання ґрупи, бо тоді тягнувся на правім крилі аж поза Верешницю до с. Піски. Команда ґрупи, до якої в половині березня додано шефа штабу, пор. Олександра Трача, приміщувалася в Рудках; установи ґрупи, помічні технічні відділи й т. д. існували в подібнім складі, як у хвилі орґанізування й приміщувалися в Рудках, що оставали й надалі базою ґрупи. На фронті частини ґрупи, подібно як і противник, не підприймали в тому часі жадної акції; тільки артилерія острілювала від часу до часу польські становища.

9. Бомбардування Рудок польськими літаками в першій половині квітня, 1919. р. Ґрупа Конаржевського мала кілька літаків. В часі, коли її піхотні частини не проявляли майже жадної діяльности, ці літаки стали для мешканців Рудок правдивим пострахом. Від початків українсько-польської війни, аж до квітня, появилися були польські літаки над Рудками два рази: раз в лютім а другий раз 21. березня. За першим разом кинені літаком бомби не потягнули жертв, за другим разом, як вже згадано, було жертв досить богато й то з-поміж польського й жидівського селення місточка. Та починаючи з 6. квітня аж включно до 17. квітня, ці літаки стали правдивим нещастям для мешканців. В цьому часі було аж 7 налетів на місточко, що майже все потягали за собою жертви передусім з-поміж самого населення. От що писав про ці налети автор брошури „Rudki pod okupacją ruską“:

„Żyjemy w ciągłej obawie o życie. Aeroplany bujają każdego dnia nad miastem i rzucają bomby. W niedzielę 6 kwietnia padły bomby obok kościoła“ (це викликало велику паніку серед зібраних в костелі на відправі). „Na plebanji zniszczenie od bomby, ranna jedna osoba. Rzecz niewytłumaczona, dlaczego polski lotnik rzucał bomby na polski kościół i to w niedzielę podczas nabożeństwa. Nie dziw, że wypadki wywołują ironję u Ukraińców[2]), bo dotąd żaden Ukrainiec nie poniósł szwanku. Grono obywateli uchwaliło wysłać pismo do Komendy Polskiej w Gródku z przedstawieniem (стор. 24.).

Отже на основі записок автора тієї брошури, налети польських літаків на Рудки були:

6. квітня — 1 особа ранена;
7. квітня згинула 1 особа;
8. квітня здається без жертв;
10. квітня забитих 5 осіб, ранених 14 осіб, переважно Жидів;
11. квітня забиті 3 особи, ранені 2 особи;
15. квітня забита 1 особа, ранені 2 особи, всі Українці; забитий це український вояк;
17. квітня без жертв, бо люди вже пильнувалися; бомба впала коло дівочої школи, недалеко (Стор. 25).

Про налет з 15. квітня написав автор згадуваної брошури таке: „...Tym razem trafił dobrze Zabity żołnierz, dwóch Ukraińców rannych, między nimi uriadnik Feszczyn, który zmarł z ran odniesionych. (стор. 25).

На висланйя Поляками делеґації до польської команди в Городку, щоби летуни не бомбардували міста, українська команда, як подає автор брошури, не згодилася.

Українські ситуаційні звідомлення згадують тільки два рази про налети польських літаків на Рудки. І так:

Звідомлення з 6. IV. 1919. р. подає: „...В районі Городка спокій. Ворожі літаки кинули бомби на Рудки й на місцевости за нашим фронтом. Шкід не було жадних“.

Звідомлення з 11. IV. 1919. р.: „...На Рудки кидали два польські літаки бомби, причім вбито дві особи, а чотири ранено. Військової шкоди нема жадної“.

(Звідомлення з 13. IV. 1919. р. говорить тільки загально: „...Жива діяльність літаків та артилерії“).

Коли зчислити жертви цих сімох налетів польських літаків на Рудки в квітні, 1919. р., тримаючися даних автора брашури „Rudki pod okupacją ruską“, то вони винесли:

вбитих 10 осіб, ранених 19 осіб (з цих ранених кілька осіб відтак померло).

Коли до цих жертв в квітні додати ще жертви налету з 21. березня, а це 2 особи вбиті, а 8 осіб ранених, то жертвою 8 налетів польських літаків весною 1919. р. на Рудки впало 12 осіб убитих відразу а 27 осіб ранених (з яких кілька вмерло з ран пізніше), разом 39 осіб, що при тодішнім населенню місточка, яке могло доходити до 3 300 мешканців, виносило около 1.2%. Поміж цими жертвами було 3 Українців, а саме: вбитий відразу один стрілець, а ранених двох; поміж ними був урядник Повітового Комісаріяту в Рудках, учитель Фешин[3]), що помер від ран в шпиталі в Самборі. Що до другої раненої особи української народности, то здається, що це був вояк. Інші жертви налетів на Рудки — це Поляки й Жиди, так мужчини, як і жінки.

Матеріяльних шкід у формі знищених будівель чи запасів, крім незначних ушкоджень, не було.

Чи кидали польські летуни бомби в цьому часі й на села рудецького повіту, зглядно на прифронтову полосу ґрупи, не знаємо.

10. Загальна ситуація У. Г. А. від половини квітня до 1. травня 1919. р. Представлений нами

---

[2]) Про цей налет появився тоді вірш Івана Черемхи (псевдонім) в рудецькім часописі: „Громадська Думка“ (ч. 10. з 15. IV. 1919.) під загол. „Літак над Рудками“. Вірш кінчиться тим, що від польських літаків мають шкоду тільки Поляки й Жиди.

[3]) Бл. п. учитель Фешин співпрацював також в редакції рудецького часопису; писав гуморист.-сатиричні фейлетони під псевдонімом Івана Причепи.

вище час від кінця березня до половини квітня 1919. р. був часом деякої рівноваги сил на фронті в Галичині, який надавався до переведення далекойдучої мобілізації матеріяльних і моральних сил українського народу й галицької держави, що спричинило би піднесення боездатности Армії. Та на жаль цей час проминув без більших зусиль з боку відповідальних керманичів і цілої української суспільности а це вкоротці відбилося фатально на оборонній силі держави й цілого українського народу. Сподівання й надії на чиєсь милосердя, справедливість і ласку ніколи не можуть заступити праці а ще до цього витревалої, енергійної й пляновоі.

Починаючи менше-більше з половини квітня, стала ситуація У. Г. А. застрашаючою скоро погіршуватися а й відносини поза фронтом лишали багато до бажання. Передусім шалено скоро зростали дезерції вояків з фронту та падав дух частин Армії; поповнень із запілля не було, стан Армії сильно зменшувався. Поляки використовували сприятливі хвилі й щораз розпочинали якусь боєву акцію, що звичайно кінчилася для них досить великим успіхом, а це ще більше деморалізувало частини Армії. А внутрі краю приходило до небажаних і сильно шкідливих виступів.

Дрогобицький бунт. Нещастя зачалося здається від виступу проти української влади деяких елементів в Дрогобичі, що мав місце на один день перед більшою польською акцією зі Львова на бриґади Шухевича й Тінкля під Львовом.

Сам бунт, званий комунізуючими партіями й їх орґанами „дрогобицьким повстанням" стався вечером з 13. на 14. квітня. Як до цього прийшло? Отож на основі статті в комунізуючім орґані „Сяйво" (виходило у Львові), ч. 8—9. з 15. IV. 1930. (стор. 19—21), справа представлялася так:

Ще в грудні 1918. р. повстала в Стебнику (коло Дрогобича) якась „Робітнича Рада". Недовго потім повстала в Дрогобичі підпольна військова ґрупа, яка ввійшла в звязок з „Робітничою Радою". Ця військова ґрупа, хоч і не була соціялістичною (але чого ж вона хотіла, та хто до неї належав?), відіграла однак деяку, як пише „Сяйво", революційну ролю. Вечором з 13. на 14. квітня виступили заговірники отверто й заволоділи містом. В Дрогобичі повстали „Жовнірські Ради". Однак вже на другий день заговірники здалися відділам Української Армії, що приїхали зі Самбора. Селяни Доброгостова, на відомість про заговір, розброїли в своїм селі жандармерію. Епільоґом цього бунту були адешти й суд. „Сяйво" пише про терор і насилля, подає, що було арештованих 1.200 людей, та що 18 селян Доброгостова засуджено на смерть, з яких 3 зараз розстріляно. Але з браку опису цих подій в інших орґанах, та з браку офіціяльного звідомлення про цю подію, не можемо нині сказати напевно, як з цими засудами було. Знаємо тільки[4]), що в приверненню порядку в Дрогобичі брав участь „Гуцульський курінь чет. Голинського, що тоді був в запасі, здається коло Самбора, та панцирний поїзд ч. 2. під командою чет. Швеця, приділений давніше до рудецької ґрупи, а в цьому часі до VII. Львівської Бриґади Бізанца. Цей панцирний поїзд поїхав до Дрогобича дорогою на Стрий.

„Сяйво" писало, що це „повстання" „було не іграшкою якихось осібняків, а стихійною самочинною пробою трудящих, скинути владу української буржуазії й встановити владу „Робітничих, Селянських і Жовнірських Рад", а скінчилося траґічно з браку вождя та з браку опертя о міцну партію (стор. 20—21.). Однак нам здається, що якби там не було, о щоб там ініціяторам не йшло, це „повстання" було ударом у спину У. Г. А., і то якраз перед більшими операціями Поляків.

(Далі буде).

[4]) На основі інформацій п. Омеляна Верхоли.

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський*.

(Продовження)

Ця заввага, не на жарт зачіпила Дігтяревого соціял-демократичного коника і він накинувся на Андрія з цілою промовою. Зазначив, що повстанком це основа будучої демократичної влади України, наговорив цілий оберемок про контролю політичної лінії отаманів, про їх відповідальність перед масою.

Коли комітет почав між собою вибирати голову і хотів Деркача, Дігтяр зазначив, що це неможливо, бо отаман є військова влада і не може бути одночасно політичною. На пропозицію Деркача, вибрали головою Дігтяра-Хоменка.

Після зборів ми з Чорнотою лежали на бурці і балакали, як до нас підсів нововибраний голова Повстанкому.

— Ви, пане Чорнота, може добрий вояка, але з вас дуже кепський політик. Ви не знаєте нових засад...

Андрій перервав його вдаривши рукою по плечі.

— Слухай-но, братку, ти свої нові засади тримай для себе. Попав до Холодного Яру — дивися та вчися, як боротися треба. А почнеш тут „внутрішню політику" з інтриґами та демаґоґією заводити — так от тобі святий хрест — повішаю тебе на першому дубі і нікого питатися не буду.

Збентежений таким поворотом дискусії, голова Повстанкому мовчки відійшов.

На другий день, 6 серпня, було Спаса. В цей день в Мотриному монастирі що року був великий здвиг народу.

У нашому таборі, за два-три дні до того розповсюдилася кинута кимось думка, щоби в цей день, коли будуть у монастирі святити квіти та овочі — посвятити свою зброю. Чутка ця передалася на села і на Спаса, разом з жінками та дівчатами, що принесли святити яблока та квіти — прийшло чимало дядьків та хлопців з рушницями.

Наш табор пішов на Богослуження до монастиря майже увесь. Залишилися лише кухарі коло кітлів та кулеметники коло станкових кулеметів.

Коло церков велика товпа народу, що не вмістився у храмі. Виставивши на дороги варту, вітаємося зі знайомими, змішуємося з юрбою. Ділимося новинами. Коли наблизився час хресного ходу, народ став великим кругом навкруги нової церкви, розставивши кошики та миски з овочами, медом, вінками і букетами із колосків збіжжя і квітів. Хресний хід провадив старенький манастирський священик, Українець не тільки з походження (здається, отець Іван), про якого я вже споминав.

Коли розпочав вже посвячення, на траву, як по команді, лягли сотки рушниць, ручні кулемети; між яблоками та грушками — зачорніли ручні ґранати.

Побачивши це, священик схилив на груди сиву бороду і задумався неначе нараджуючися із своїм сумлінням. Потім підніс до неба очі і широко махнув кропилом:

— Благослови Господи на враги і супостати!

Отаман, з яким ми стояли проти могили сотника Компанійця, став на коліно. За ним хвилею преклонила коліна лава народу.

Після посвячення ми стояли гуртом коло могили розмовляючи з селянами.

До нас підійшла і почастувала свяченими яблоками старенька жінка. Це була матір Солонька, боровицького отамана, що загинув весною разом з Петром Чучупакою у Черкаській Чека. Вона прийшла до манастиря пішки із Побережжя, щоб відправити молебен за сина.

Постановлюєм, після Служби Божої відправити на Компанійцевій могилі панахиду за всіх полягли Холодноярців.

По повороті до табору, зустріла нас приємна несподіванка: Холодний Яр зацвів вишитими сорочками і біленькими хустинками. Це Мельничанські дівчата принесли нам святочний обід і свячені у селі овочі.

Між деревами на терасі, де „містився“ штаб, застаєм священика одного із великих сусідніх сіл, типового козарлюгу, якого повстанча „інтеліґенція“ жартівливо називала отцем Мельхіседеком. (Натяк на Мельхіседека Значко-Яворського, що святив гайдамакам зброю). Привіз від своїх прихожан на кількох возах — „трохи перекусити“. Здогадливий пан Отець не забув захопити також і того, після чого „перекусеться“, а овочевий самогон, який гнали в Холодноярських селах — був знаменитий. Після кількох чарок і козацьких пісень, які він, до речі, співав артистично, — Отець „Мельхіседек“ розчулився:

— Ех — братчики! Як би мені не попадя, та не пятеро попенят, — попросив би я у Бога прощення, зняв би рясу, взяв би рушницю — тай пішов би з Вами ворога бити.

Співав весь табор. По „страшному яру“ котилися луною мелодійні дівочі голоси. Ґрупа дівчат „заатакувала“ штаб і так обгодувала нас свіжим медом, що Андрій нарешті заявив, що йому „на живіт вже вилазить“.

Після обіду із села стали приходити старші віком гості, чоловіки і жінки. Пришкандибало кілька дідів. Майже столітний дід Гармаш, який видно добре „потягнув собі“ ще вдома, зібравши круг, став оповідати — „що йому дід оповідав“ про гайдамаків і Холодний Яр.

Пізно у вечері, коли гості розійшлися, ідемо з Андрієм наверх, перейтися лісом. Згори яр виглядав фантастично. Табор був розположений недалеко від входу в старих гайдамацьких, чи козацьких укріпленнях, що спиналися поверх над поверхом по протилежному схилі. Палаючі в таборі костирі здавалося висіли один над одним в повітрі. Мимоволі захоплений тою „асоціяцією“ старого і нового — я почав деклямувати із Шевченка „як ножі святили“. На Андрія теж напав „поетичний“ настрій. Плеснув мене по плечі, що аж кістка хруснула.

— Здається, Юрку, цієї осені, не на жарт „повіє вогонь з Холодного Яру“...

В наступні дні, в селах відкрився новий вид торгівлі. За одну свячену рушницю — давали дві несвячених. Приїжджали міняти із дальших сіл. Додавали револьверами, набоями, грошами, та не знаходилося багато охотників випустити з рук — „свячену“.

Чутка про те, що будуть святити, не вспіла належно розповсюдитися і посвятили зброю може 600—700 чоловіка в тому числі наш табор. Штаб, який перед тим не придавав цій урочистості великої ваги — тепер шкодував, що не перевів цієї акції в ширшому розмірі. Повторювати було якось ніяково.

З Холодного Яру наш табор перенісся на другий край лісу, ближче до села Лубенець, щоби на якийсь час перенести на нього обовязок доставки харчів.

Роботи у полі кінчалися і до табору стало прибувати більше людей. Прибули із дальших сіл. Прийшла ґрупа хлопців із Жаботина, у якому існувала вже совітська влада.

Одного дня, двоє селян привели до табору якусь дівчину у напів міському убрані.

Зайшовши до Мельників, вона розпитувала селян про повстанців, скільки їх та де вони тепер стоять. Селяни ті стали за нею стежити, коли вона із села пішла до лісу.

Зайшовши до Мотриного монастиря, вона уважно оглянула там всі закутини і вирушила на Жаботин. Тоді вони її притримали.

Жаботинські хлопці упізнали, що це Паша Пескова, коханка жаботинського военкома, се-

стра кацапчука Федька Пескова, якого ми весною повішали за те, що привів до Мельників червону кінноту, завдяки чому загинули Василь та Петро Чучупаки.

Притиснута на допиті у штабі, Паша призналася, що її вислали на розвідку военком та уповноважений камянської Чека, що чекає на неї у военкома.

По короткій нараді штабу, два хлопці повели Пашу до ліса. За пару хвилин, два постріли сповістили, що Паша пішла услід за братом.

Через пару днів повернувся із села Соловій і заявив, що тільки що застрілив бувшого холодноярця Запорожця, який залишився був з большевиками, коли ми відходили із Камянки. Йому сказала у селі дівчина, що Запорожець, зайшовши на Кресельці, де його знали як холодноярця, сказав, що прийшов шукати своїх. Тим часом уважно розпитує, що робиться у Мельниках та в монастирі, а головно добивається, чи ходили хлопці із Мельників у нальот на Олександрівку.

Коли Соловій зайшов до хати, де був Запорожець, то той змішавшись почав оповідати йому, що тоді як ми відходили з міліції, його притримали були у містечку червоноармійці і він не міг прилучитися. Потім не мав нагоди втекти, аж оце прийшов. Згодився іти разом з Соловієм до табору. Та по дорозі, той „нюхом" відчув, що Запорожець має в кишені зброю і хоче уживши її утекти. Застрілив його в хвилі коли Запорожець став витягати із кишені револьвер. Розпитавши про все Дігтяр-Хоменко накинувся на Соловія, що той зле зробив, бо може Запорожець дійсно прийшов з щирою душею, зрозумівши свою помилку. Може Соловієві видалося, що той хоче стріляти чи тікати. Треба було забрати у нього револьвера ще на лісничівці.

Повстанкомові заопонував Чорнота.

— На твоє маленьке „може" у мене є велике „може", що Запорожця послали на розвідку, коли не вернулася Пескова. Колиб він прийшов із щирою рушою, то він краще від тебе знав, до кого і куди треба йти.

Для мене, як для „судді" — вистарчить, що Запорожець питав, чи ходили Холодноярці на Олександрівку.

(Далі буде).

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 РР.

Лист до Редакції. „Поступ". Львів, 1929. 8° в., ч. 5, ст. 188—189.

13. III. 1929. Спростовання сотн. Олександра Тимченка, що то не він був ком-ром Київського Студент. Куріня в бою під Крутами.

Лист до Редакції (М. Кочергинського) і від Редакції. „Син України". Варшава 1920, ч. 5, ст. 6.

Спростовання смерти сотн. Ляш-Гусарова.

Лист до Редакції. „Син України". Варшава. 1920, ч. 4, ст. 8.

Пор. І. бриґ. 6-ої укр. стр. дивізії С. Г.: Про діяльність і акції 6-ої стріл. дивізії.

Лист Командуючого Армією У. Н. Р. Отамана Омеляновича-Павленка до Головного Отамана С. В. Петлюри. „Наше Слово". Могилів на Поділлю. 1920, ч. 2.

Опис воєнних подій від 17. IV. до 7. V.

Лист Начальника Держави до Голов. Отамана Військ Української Народньої Республики. *Лист* ґен. Галера до Головного Отамана Військ Української Народньої Республики. „Син України". Варшава, 1920, ч. 14, ст. 11.

Бельведер 18. X. 1920; 26. X. 1920.

Лист повст. атамана Голуба до Головного Отамана Військ Української Народньої Республики Симона Петлюри. „Син України": Варшава. 1921, ч. 4, ст. 7. Вістки з України.

Лист про „Лицарів без ордена". „Укр. Сурмач". Каліш-Щипіорно. 1922, ч. 41, ст. 3—4.

Про учасників Зимового Походу.

Лист Ясновельможного Пана Гетьмана до В. Липинського (і два листи відповіди). „Бюлетень Гетьм. Управи". Берлін. 1930, ч. 3, ст. 1—3.

Листи до Редакції. „Тризуб". Париж, 1930, 8°, ч. 39, ст. 30—31.

Два листи укр. ґенералітету в справі статей Крушинського, уміщених в „Укр. Голосі". (Перемишль).

Листи до Редакції. „Тризуб". Париж, 1930. 8°, ч. 43, ст. 32.

Лист полковників, що спростовують наклепи А. Крушинського в „Укр. Голосі".

Листи з Хирівського фронту. (З листів стрільця Степана Венгриновича). „Літопис Черв. Калини". Львів, 1931. 4°, ч. 2, ст. 14—16.

Городовичі—Станиславів. II—III. 1919.

Лисятинський Зин. Яку поміч мають наші інваліди. „Укр. Інвалід" — календар на 1924 р. Львів, 1923. 8°, ст. 81—87.

Литвицький М. Перша зустріч з С. Петлюрою. (Спогад). „Студ. Вістник". Прага, 1926. ч. 7/8, ст. 30—32.

Лицарський вчинок команданта. Календар Черв. Калини на 1929 р. Львів, 1928. 8°, календаріюм — січень.

Подав Д. Паліїв. Пор. Купчинський УСС. 4. XI. 1918. Перзенківка. Гер. вчинок. З іл.

Лібкнехт Карло. Німецька окупація на Україні. (З тюремних записок). „Вперед". Львів. 1921., ч 140/630, ст. 2—3.

Методи Айхгорна-Мумма (початок мая 1918).

Лінко П. ген. хор. Дещо про „Наступ Армії УНР в листопаді 1920 р. та бій 4 Київської стрілецької дивізії у с. Обухово 12 листопаду" ґен. штабу підполковника Лушненка. „Укр. Стрілець", Військ

журнал: Олександер Куявський. 8° в. 1921, ч. 3, ст. 27—40.

Лінко П. ген. шт. ген. хор. Критико-бібліографічний нарис. — „До Зброї". Зб. І. Львів, 1921. „Укр. Стрілець", Військ. журнал. Олександрів Куявський. 1921. 8° в., ч. 3, ст. 70—75.

Рецензія.

Літературно-військовий Вістник. За грудень (1919.). Ч. І. Каліш. Табор інтернованих. Видання культурно-освітнього відділу при 2-ій Волинській дивізії. 8°, ст. 80 плюс 2.

Вміщено 20 артикулів і поезій.

Л-кий Л. От. Др. Ярослав Воєвідка. „На вічну память героям". Збірник. Львів, 1921. 8° в., ст. 17.

Характеристика.

Л-кий Л. Полковник Альфред Шаманек. „На вічну память героям". Збірник. Львів, 1921. 8° в., ст. 18.

Кор. характеристика.

Л-кий Л. Федько Черник. „На вічну память героям". Збірник. Львів, 1921. 8° в., ст.16.

Характеристика.

Л-ко О. Місяць в повстанчій армії. „Укр. Трибуна". Варшава, 1921. ч. 189, ст. 2; ч. 190, ст. 2.

Л-ко сотн. Біля Чорного Острова. „Гром. Думка". Львів, 1920, ч. 164.

Опис бою і смерть полк. Мишківського.

Л-ко сотн. Біля Чорного Острова. „Укр. Слово". Львів, 1920, ч. 164. Теж.

Л. Л. В чотирокутнику смерти (передріздвяні спомини з 1919 р.). „Літопис Черв. Калини". Львів, 4°, 1930, ч. 1, ст. 3—4; ч. 2, ст. 3.

У. С. С.

Л. Л. Де наші памятники минулого? „Літопис Черв. Калини". Львів, 1929, ч. 1, ст. 13; ч. 2, ст. 15

В ч. 2 титул: Де ділися наші памятники.

Л. Н. Дороцінковський. „Тризуб". Париж, 1932, ч. 15, ст. 29—30.

Некрольоґ. Пор. АУНР.

Лозинський Мих. др. Галичина в рр. 1918—1922. Українська революція. Розвідки й матеріяли. Відень, 1922. 8°, ст. 228. Вид. Укр. Соціольоґ. Інститута.

Узгляднено військові чинности.

Лозинський Мих. др. Польська окупація Східної Галичини і міжнародне право. Іл. Календар Сиріт. Дому на 1923 р. Філядельфія Па. 4°, ст. 72—75.

Лозинський М. Спомини про Дмитра Вітовського. „Воля". Відень, 1919, т. 3, ч. 3, ст. 106—110.

Крівава книга. Ч. І. Матеріяли до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року. Відень, 1919. 8°, ст. 100. Видання Уряду З. У. Н. Р.

Рецензії на неї: Пеніжек в „Народні Лісти", Прага, 1920, з 25. VIII.; Б. О.: Голос чеха про „Кріваву Книгу" в „Гром. Думці". Львів, 1920, ч. 205.

Крівава Книга. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919—1920. Ч. II. Відень, 1921, 8°, ст. 244. Вид. Уряду З. У. Н. Р.

Ломакин полк. Армата. Київ, 1918. 8°, ст. ?

Від Адміністрації!

Тому що в квітні, першім місяці II-го чвертьріччя 1934., припадали свята, богато передплатників не прислало ще передплати за це чвертьріччя. Також є ще такі передплатники, що не вирівнали передплати й по кінець 1933 року. Прохаємо вирівнати залеглу й біжучу передплату негайно по отриманні цього числа.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 5. / Травень 1934.

ЗМІСТ:

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький*

Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка